

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები. სპეციალური გამოშვება:
კლარჯეთისა დიდებულთა უდაბნოთა
თბილისი. 2012

ლერი თავაძე

კურაპალატის ტიტული ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა სამეფო სახელში (ქართველთა სამეფოს პოლიტიკური ვითარება IX-X საუკუნეებში)

ბიზანტიური საიმპერატორო ტიტულებს შორის კურაპალატის პატივი განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა.¹ კურაპალატის ტიტული იყო პირველი უმაღლესი რანგის სენატორული ტიტულებიდან, რომელიც უკვე VI საუკუნიდან ჩნდება ქართულ პოლიტიკურ სამყაროში. საქართველოში კურაპალატის ტიტულის უკანასკნელი მფლობელი XI საუკუნის მეორე ნახევარში ფიქსირდება.²

კურაპალატი რომაულ/ბიზანტიურ სამყაროში შეიქმნა და გვიანანტ-

¹ კურაპალატის ტიტულის შესწავლა დიდი ხნის განმავლობაში მრავალი მეცნიერის ყურადღების ცენტრში იყო მოქცეული. ერთმა ნაწილმა მას მთელი ნაშრომები მიუძღვნა, სხვამ აღნიშნული ტიტულის ბუნებას შედარებით მცირე მონაკვეთი დაუთმო, თუმცა მათი შენიშვნები ხშირ შემთხვევაში საკმაოდ მნიშვნელოვანია. კურაპალატის ტიტულის შესახებ იხილეთ: J. B. Bury. Imperial Administrative System of the Ninth Century: With a Revised Text of the Kletorologion of Philotheos. London. 1911, გვ. 33-35; R. Guiland. Etudes sur l'histoire administrative de l'Empire byzantin. Le curopalate. Byzantina. 2. 1970, გვ. 187-249; ODB. Vol. 2, გვ. 1157.

² საქართველოში კურაპალატის ტიტულის გავრცელებას მრავალი მკვლევარი შეეხო, მათ შორის იხილეთ: ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. ტომი II. თბ. 1965, გვ. 109-115; შ. ბაღრიძე. ქართველთა სამეფოს პოლიტიკური სტრუქტურის ისტორიიდან (ცენტრალური ხელისუფლება). თსუ შრომები. ტ. 113. ისტორიის მეცნიერებათა სერია V. თბ. 1965, გვ. 217-268; მ. ლორთქიფანიძე. ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება (IX-X სს.). თბ. 1963; ქსე. ტომი 6. თბ. 1983, გვ. 78; ნ. ლომოური. საქართველო და ბიზანტიის ურთიერთობა. ნაწილი I (IV-IX სს.). თბ. 2011, გვ. 178-179; C. Toumanoff. Caucasia and Byzantium. Traditio. Vol. 27. 1971, გვ. 120-122. ქართველთა სამეფოს შესახებ IX-X საუკუნეებში იხილეთ შემდეგი შრომები: თ. ლომოური. სუმბატ დავითის-ძისა და გიორგი მერჩულეს ცნობები მე-9-მე-10 სს. ქართველ ბაგრატიონთა შესახებ. ტფ. 1925; კ. კეკელიძე. აშოტ დიდის ქრონოლოგიისათვის. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. ტ. 8. თბ. 1962, გვ. 251-257; საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტომი II. თბ. 1973, გვ. 445-489; შ. ბაღრიძე. დავით დიდი ტაოელის პოლიტიკური სტატუსის საკითხისათვის. თსუშ. B 8-9 (155-156), თბ. 1974; ქსე. ტომი 10. თბ. 1986, გვ. 462-463; აღ. აბდალაძე. ამიერკავკასიის პოლიტიკურ ერთეულთა ურთიერთობა IX-XI საუკუნეებში. თბ. 1988; ზ. პაპასქირი. ქართველთა პოლიტიკური სამყარო „ბიზანტიურ თანამეგობრობაში“ (X საუკუნის I ნახევარი). ისტორიანი – სამეცნიერო კრებული მიძღვნილი როინ მეტრეველის დაბადების 70-ე წლისთავისადმი. თბ. 2009, გვ. 158-180; Cambridge Medieval History. Vol. IV – Byzantine Empire. Part I. Cambridge University Press. 1966, გვ. 609-618.

იკურ პერიოდში დაბალი რანგის მოხელეს წარმოადგენდა. *Cura palatii* (ლათ. სასახლის მზრუნველი) მშენებლობის ხელმძღვანელსა და იმპერატორის სასახლის მეთვალყურის თანამდებობა იყო.³

დასავლეთ რომის იმპერიაში კურაპალატი კასტრენსის დაქვემდებარებული პირი იყო, ეს უკანასკნელი კი *Notitia Dignitatum*-ში იხსენიება, როგორც *Castrensis sacri palatii*, ანუ წმინდა სასახლის კასტრენსისი.⁴ როგორც ჯონ ბაგნელ ბარი აღნიშნავს, მოგვიანებით, V საუკუნის კონსტანტინოპოლში კურაპალატის თანამდებობა არათუ გამოყოფილია კასტრენსისის სახელოსგან, არამედ თავისი მდგომარეობით მასთან გათანაბრებულია.⁵ იმავე V საუკუნეში იმპერატორ იუსტინე I-ის (518-527 წწ.) მმართველობის დროს რომაელი დიდებულისა და პატრიკიოსის, ნომოსის (ან ონინოსის) შვილიშვილი ცოლად გაჰყვა ლაზიკის მეფე წათე I-ს. სწორედ ეს ნომოსი იწოდება აპო კურაპალატად (ყოფილი კურაპალატი).⁶ აქ უკვე კურაპალატი მნიშვნელოვანი ფიგურაა, რომელიც იმპერატორთან დაახლოებულია, ხოლო მისი ოჯახის წევრს უცხო ქვეყნის, ლაზიკის მმართველზე აქორწინებენ იმპერატორის ბრძანებით.

ასეთი საპატიო ქორწილისთვის, რომელსაც ლაზების მეფე და აღმოსავლეთ რომის იმპერიის მმართველი წრე უნდა დაეკავშირებინა ერთმანეთთან, დაბალი რანგის რომაელი დიდებული ვერ შეირჩეოდა. ამგვარად, კურაპალატის მდგომარეობა აღმოსავლეთ რომის იმპერიაში VI საუკუნის დასაწყისისთვის საგრძნობლად არის გაზრდილი. როგორც ჯ. ბ. ბარი აღნიშნავს, უკვე იმპერატორ ანასტასიუსის (491-511 წწ.) მმართველობიდან მოყოლებული კურაპალატის თანამდებობა მნიშვნელოვნად უნდა ყოფილიყო დაწინაურებული.⁷

V საუკუნის ბიზანტიის სენატში ამ თანამდებობის მფლობელი სპექტაბილისის (*vir spectabilis*) რანგში იყო აყვანილი, მოგვიანებით კი – ილუსტრისის (*vir illustris*). სიტუაცია კარდინალურად შეიცვალა იუსტინიანე I დიდის (527-565 წწ.) იმპერატორობის დროს, როდესაც მან საკუთარ დისწულს და მომავალ მემკვიდრეს, იუსტინეს, უბოძა კურაპალატობა (552 წლის 28 იანვარ-

³ ODB. Vol. 2, გვ. 1157.

⁴ Extracts from the *Notitia Dignitatum*. Trans. by W. Fairley. University of Pennsylvania Press. 1894, გვ. 4, 14-15.

⁵ J. B. Bury. *Imperial Administrative System of the Ninth Century: With a Revised Text of the Kletorologion of Philotheos*. London. 1911, გვ. 33.

⁶ J. B. Bury. *Imperial Administrative System of the Ninth Century*, გვ. 33; R. Guiland. *Etudes sur l'histoire administrative de l'Empire byzantin. Le curopalate*, გვ. 189; იოანე მაღალა. გეორგიკა. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ტომი III. ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა, თბ. 1936, გვ. 264; *Chronicon Paschale*. გეორგიკა. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ტომი IV. ნაკ. 1. ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა, თბ. 1941, გვ. 11-12.

⁷ J. B. Bury. *Imperial Administrative System of the Ninth Century*, გვ. 34.

ი).⁸ ამის შემდეგ კურაპალატის ტიტული ხდება რიგით მესამე პატივი ბიზანტიის იმპერიაში.⁹ ვინაიდან თავად იუსტინიანე I დიდის მმართველობის დროს არ ფიქსირდება არც კეისრისა და არც ნოველისიმოსის ტიტულები, უნდა ვიფიქროთ, რომ იგი უმაღლესი სენატორული პატივი იყო მთელი თანამეგობრობის მასშტაბით.

ზემოთ თქმულთან დაკავშირებით საინტერესოა იმავე ჯონ ბაგნელ ბარის შენიშვნა, რომელიც წერს, რომ იუსტინიანე I-მა დიდმა თავის დისწულს, იუსტინეს, კურაპალატის ტიტული მიანიჭა, რითიც ამ ტიტულს იმპერიის ტახტის მემკვიდრის ფუნქცია შესძინაო. ხოლო კეისრის ტიტულის უგულებელყოფას ჯ. ბ. ბარი იუსტინიანეს პირადი შეხედულებებით ხსნის და მოტივად შურს ასახელებს.¹⁰ როგორც ცნობილია, იუსტინიანე I დიდი სანამ იმპერატორი გახდებოდა, ფლობდა ჯერ ნოველისიმოსის, ხოლო შემდეგ კეისრის ტიტულებს, როგორც აღმოსავლეთ რომის იმპერიის მემკვიდრე. ყველა ეს ტიტული მან სენატის წყალობით მოიპოვა. იმპერატორი იუსტინე თავისი სურვილის საწინააღმდეგოდ აიძულეს უმაღლესი რანგის ეს ტიტულები გადაეცა იუსტინიანესთვის. იუსტინიანე მისი შვილად აყვანის შემდეგ, ფაქტობრივად, სათავეში ედგა აღმოსავლეთ რომის იმპერიას. ამდენად, ასეთი აქტიურობა და მისი დაწინაურება ბიძამისის იმპერატორობის პერიოდში ნაკლებ გასაკვირია.¹¹ ამგვარად, იუსტინიანე I-მა დიდმა (527-565 წწ.), განსხვავებით ბიძამისისგან, არ ისურვა, მისი სურვილის საწინააღმდეგოდ გაეცა ნოველისიმოსისა და კეისრის ტიტულები საკუთარ მემკვიდრეზე, რაც შეიძლება გამხდარიყო საბაბი იმისა, რომ იუსტინიანე დიდმა საკუთარი მმართველობის დროს სრული უგულებელყოფა გაუკეთა კეისრის და ნოველისიმოსის ტიტულებს, ხოლო თავის მემკვიდრეს, იუსტინეს, კი მიანიჭა უფრო დაბალი კურაპალატის ტიტული, რომელიც იმპერატორის შემდეგ ყველაზე საპატიო ტიტულად აქცია მთელ იმპერიაში. აღნიშნული მოტივი სრულიად შეესაბამება იუსტინიანეს ფსიქოლოგიურ მდგომარეობას, რომელიც ვერ იტანდა მასზე რაიმე სახით უპირატეს ადამიანებს და ცდილობდა, ყველაფერში სხვაზე მაღლა დამდგარიყო, ასევე ნაკლებად ითვალისწინებდა სხვის აზრს (გამონაკლისი, ალბათ, მისი მეუღლე, თეოდორა, იყო) და მოქმედებდა თავისი შეხედულებების შესაბამისად. მისი პიროვნებისთვის დამახასიათებელი ეს ნიშან-თვისებები კარგად აქვს შემჩნეული პროკოპი კესარიელს, რომელიც, მიუხედავად იმისა, რომ გარკვეულ ტენდენციურობას იჩენს თავის „საიდუმლო ისტორიაში“, საერთო ჯამში, გარკვეულ ობიექტურ წარმოდგენას გვაძლევს

⁸ The Prosopography of the Later Roman Empire. Vol. 3. A.D. 527-641. J. R. Martindale. Cambridge University Press. 1992, გვ. 755.

⁹ ODB. Vol. 2, გვ. 1157.

¹⁰ J. B. Bury. Imperial Administrative System of the Ninth Century, გვ. 34.

¹¹ A. A. Vasiliev. Justin the First: An Introduction to the Epoch of Justinian the Great. Harvard University Press. 1950, გვ. 93-94.

იუსტინიანე I დიდის ფსიქოლოგიურ პორტრეტზე.¹² სწორედ იმპერატორის პირადულმა მოტივებმა განაპირობა სასახლის მეთვალყურის რიგითი თანამდებობის ასეთი სახის დაწინაურება.

რაც შეეხება იუსტინეს, იგი იმპერატორად კურთხევამდე (565 წლამდე), 552-565 წლებში, სწორედ კურაპალატის ტიტულის მფლობელია. იუსტინე, როგორც კურაპალატი, ითვლებოდა ბიზანტიის სენატის უმაღლესი რანგის, გლორიოსისიმუსის (gloriosissimus), პატივის მქონებელად. იგი ფლობდა საპატიო ექსკონსულის (ex consule) თანამდებობასაც.¹³ იუსტინე II-მ (565-578 წწ.) იმპერატორად კურთხევამდე კურაპალატად დანიშნა თავისი სიძე, ბადუარიუსი. ეს იყო ტიტული, რომელსაც იმპერატორი ტახტის დაკავებამდე თავად ატარებდა და რითიც ბადუარიუსი, ფაქტობრივად, აღმოსავლეთ რომის იმპერიის მემკვიდრედ გამოაცხადა.¹⁴ ფლავიუს კორიპუსის მიხედვით, იუსტინიანე I დიდის დროს კურაპალატი კეისრის თანაბარი პატივი იყო.¹⁵

ამრიგად, შეგვიძლია თამამად ვთქვათ, რომ კურაპალატის ტიტული ორი იმპერატორის, იუსტინიანე I დიდისა და იუსტინე II-ის, მმართველობის დროს აღმოსავლეთ რომის იმპერიის მემკვიდრის ფუნქციას ითავსებდა.¹⁶ სიტუაცია შეიცვალა იმავე იუსტინე II-ის (565-578 წწ.) მმართველობის დროს, როდესაც იმპერატორს ფსიქიკა შეერყა, რის ფონზეც აღარ შეეძლო მმართველობა და მის ნაცვლად იუსტინეს უახლოესი მეგობარი ტიბერიუსი აიყვანეს კეისრის პატივში.

აღნიშნული მოვლენა ბადუარიუსის დამცრობას მოჰყვა შედეგად, რომელსაც 573 წლის 6 ოქტომბერს ფსიქიკაშერყეულმა იმპერატორმა, იუსტინე II-მ, მძიმე შეურაცხყოფა მიაყენა და საგახშმოდ მყოფი ძალის გამოყენებით გააგდებინა იქიდან. შემდეგ კი დედოფალ სოფიას ჩარევით იმპერატორმა თითქოს მოუბოდიშა კიდევ ბადუარიუსს,¹⁷ თუმცა ტიბერიუსის კეისრის რანგში აყვანა ამ მოვლენიდან ცოტა ხნის შემდეგ, 574 წელს, ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ ბადუარიუსი დამცრობილ იქნა, ხოლო მის მაგიერ ტახტის მემკვიდრე

¹² იუსტინიანეს პიროვნული დახასიათების შესახებ იხილეთ პროკოპი კესარიელის „საიდუმლო ისტორია“, იხ.: The Secret History of Procopius. Trans. from Latin by R. Atwater. First pub. in 1927. Repr. in 2007, გვ. 37-39.

¹³ The Prosopography of the Later Roman Empire. Vol. 3, გვ. 755.

¹⁴ The Prosopography of the Later Roman Empire. Vol. 3, გვ. 164.

¹⁵ J. B. Bury. Imperial Administrative System of the Ninth Century, გვ. 34; Flavius Cresconius Corippus. In laudem Iustini Augusti Minoris. Libri IV. Edited with translation by Averil Cameron. The Athlone Press, University of London. London 1976, I, 134.

¹⁶ R. Guiland. Etudes sur l'histoire administrative de l'Empire byzantin. Le curopalate, გვ. 189.

¹⁷ The Chronicle of Theophanes Confessor: The Byzantine and Near Eastern History AD 284-813. Trans. with introd. and comm. by C. Mango and R. Scott. Clarendon Press: Oxford. 1997, გვ. 364; The Prosopography of the Later Roman Empire. Vol. 3, გვ. 164. იმპერატორის მობოდიშების სცენა ზედმეტად მხატვრულად არის აღწერილი თეოფანე აღმსარებლის (დაახ. 760 - 817/8 წწ.) მიერ, როგორც ჩანს, იმპერატორისა და ბადუარიუსის კონფლიქტი ამით არ ამოიწურა, წინააღმდეგ შემთხვევაში გაუგებარია ტიბერიუსის აღზევება ტახტის მემკვიდრედ, რომელიც ქრონოლოგიურად სწორედ ამ ფაქტს მოჰყვა.

ტიბერიუსი გახდა.

ტიბერიუსი კეისრად თავად იმპერატორმა იუსტინემ (როდესაც ოდნავ გამოვიდა მდგომარეობიდან) და მისმა მეუღლემ, სოფიამ, დაამტკიცეს 574 წელს.¹⁸ აქედან მოყოლებული კურაპალატის ტიტული მყარად ინარჩუნებს მესამე პოზიციას (კეისრისა და ნოველისიმოსის შემდეგ) იმპერიის საკარისკაცო იერარქიის უმაღლეს საფეხურზე. კურაპალატის მდგომარეობა კარგად არის ასახული ბიზანტიურ ტაქტიკონებშიც, რომლებიც, მართალია, მოგვიანო პერიოდშია შედგენილი, მაგრამ კურაპალატის ტიტულთან მიმართებით ასახავს იმ ვითარებას, რომელიც VI საუკუნის მეორე ნახევრიდან დამყარდა აღმოსავლეთ რომის იმპერიაში.¹⁹ სიმპტომატურია ისიც, რომ ბატონიშვილი ვახუშტი ბაგრატიონი (1696-1756 წწ.) საკუთარ ნაშრომში „აღწერა სამეფოსა საქართველოსაში“ ქართლის პირველი ერისმთავრის, გუარამის,²⁰ კურაპალატად აღზევებას ამ მოვლენის ახლო ხანებში საზღვრავს და 575 წლით ათარიღებს.²¹ შესაძლოა, არსებობდა რაღაც ტრადიცია, რომლის მიხედვითაც ვახუშტი აღნიშნული მოვლენის სწორ დათარიღებას გვაძლევს. ყოველი შემთხვევისთვის, ვახუშტი ბატონიშვილის მიერ შემოთავაზებული თარიღი (575 წელი) კარგად უდგება კურაპალატის ტიტულის მქონე ბაღუარიუსის დამცრობას (573 წელი) და კეისრობის ხელახლა აღორძინებას იმპერატორის მემკვიდრის რანგში (574 წელი), რასაც იმავე ხანებში მოჰყვა კურაპალატის უკვე ოდნავ დამცრობილი ხარისხის ქართველ ერისმთავარზე გაცემა. ამით ქართლის მმართველის პოლიტიკური სტატუსი იმპერატორის ყოფილ მემკვიდრეს გაუთანაბრეს. არ არის გამორიცხული ისიც, რომ გუარამს კურაპალატობა ბაღუარიუსის სიკვდილის შემდეგ მიეღო. ეს უკანასკნელი კი, როგორც

¹⁸ W. Treadgold. A History of Byzantine State and Society. Stanford University Press. 1997, გვ. 223.

¹⁹ N. Oikonomides. Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècle. Paris. 1972, გვ. 46-47, 136-137, 242-245, 262-263, 293.

²⁰ გუარამის შესახებ ინფორმაციას რამდენიმე ქართული საისტორიო წყარო გვაწვდის, მათ შორის „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ქრონიკა, ჯუანშერ ჯუანშერიანი და სუმბატ დავითის ძე. იხ.: მოქცევაჲ ქართლისაჲს: ახლად აღმოჩენილი სინური რედაქციები. გამოსცა და წინასიტყვაობა დაურთო ზ. ალექსიძემ. თბ. 2007; ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. წგნ.: I (V-X სს.), რედ. ილია აბულაძე, თბ. 1963, გვ. 95; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი. თბ. 2008, გვ. 226, 360-361; ქართლის ცხოვრება. ტ. I. ტექსტი დადგენილია ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ. 1955, გვ. 218-220, 373-374; იმავე გუარამის შესახებ ინფორმაცია გვაწვდის ბიზანტიური წყაროები და ნუმიზმატიკური მასალა იმ განსხვავებით, რომ ამ წყაროებში იგი მოხსენიებულია გურგენის სახელწოდებით. ამის გამო ისტორიოგრაფიაში მას ხშირად გუარამ-გურგენადაც იხსენიებენ, იხ.: თეოფანე ბიზანტიელი. გეორგიკა. III, გვ. 257-258; გ. დუნდუა, თ. დუნდუა. ქართული ნუმიზმატიკა. ტომი I. თბ. 2006, გვ. 133-142.

²¹ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. ქართლის ცხოვრება. ტომი IV. ტექსტი დადგენილია ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ. 1973, გვ. 119.

ცნობილია, 576 წელს დამარცხდა ლომბარდებთან შეტაკებაში, რის შემდეგაც გარდაიცვალა, შესაძლოა, ბრძოლაში მიყენებული ტრილობებისგანაც.²² ამრიგად, კურაპალატის ტიტული ვაკანტური შეიქმნა, ეს კი გვაფიქრებინებს იმას, რომ გუარამის მიერ კურაპალატის პატივის მიღება ვახუშტის ქრონოლოგიასთან შეჯერებით, დაახლოებით, 575-576 წლების ახლო ხანებით განვსაზღვროთ.²³ შესაბამისად, სეკსტიციზმი, ქართველი ერისმთავრის მიერ კურაპალატის ტიტულის VI საუკუნის ბოლოს მიღების შესახებ, არ მიგვაჩნია გამართლებულად.²⁴ აქედან მოყოლებული, როგორც ისტორიოგრაფიაში არის შენიშნული, კურაპალატობა გადაეცემოდა ან იმპერატორის ოჯახის წევრებს, ანდა უცხო ქვეყნის მმართველებს (მაგ.: ქართლისა და სომხეთის).²⁵

კურაპალატის ტიტული VI-IX საუკუნეებში უშუალოდ იმპერატორის ოჯახის ახლო წევრებზე გაიცემა. იმპერატორი მავრიკე (582-602 წწ.) ამ ტიტულს გადასცემს თავის ძმას, პეტრეს. იმპერატორი ფოკასი (602-610 წწ.) თავის ძმისწულს, დომენციოლოსს, აიყვანს იმავე პატივში. მომდევნო იმპერატორი ჰერაკლე (610-641 წწ.) თავის ძმას, თეოდორეს, უბოძებს კურაპალატის ტიტულს. ლეონ III ისავრიელი (717-741 წწ.) – თავის სიძეს, არტავაზდს, ხოლო ნიკიფორე I (802-811 წწ.) ასევე თავის სიძეს, მიხაელს აიყვანს აღნიშნულ პატივში.²⁶

აღნიშნული ტიტული ინარჩუნებს თავის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას X საუკუნეშიც, როდესაც იმპერატორი ნიკიფორე II ფოკა (963-969 წწ.) მას გადასცემს თავის ძმას, ლეონ ფოკას. პირველად ბიზანტიაში იმპერატორის ოჯახის წევრების გარდა (ასევე, მათი გამოკლებით, ვინც ქართლსა და სხვა ქვეყნებს მართავდნენ), რომლებმაც ეს ტიტული მიიღეს, იყო ბარდა სკლეროსი, რომელიც 976-979 წლებში სერიოზულ აჯანყებას აწყო იმპერატორის წინააღმდეგ. მან კურაპალატობა სიკვდილამდე (999 წელი) შეინ-

²² The Prosopography of the Later Roman Empire. Vol. 3, გვ. 164-165.

²³ დავით მუსხელიშვილი მონეტებსა და ბიზანტიურ წყაროებში დაფიქსირებულ ქართლის პირველ ერისმთავარ გურგენსა და ქართული წარმოშობის წყაროების გუარამ კურაპალატს სხვადასხვა პირად მიიჩნევს. გურგენის მოღვაწეობას იგი 571-580-იანი წლებით საზღვრავს, ხოლო გუარამ კურაპალატის მოღვაწეობას – VI საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოთი. იხ.: დ. მუსხელიშვილი. საქართველო IV-VIII საუკუნეებში. თბ. 2003. თუ აღნიშნულ შეხედულებას გავითვალისწინებთ, გუარამის მიერ კურაპალატის ტიტულის მიღება VI საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოთი უნდა განისაზღვროს. თუმცა, ჩვენი აზრით, გუარამისა და გურგენის სახელების მსგავსება, ასევე მათი მოღვაწეობის პერიოდი და ქართლში ხელისუფლების ხელახალი აღორძინების ფაქტი გვაფიქრებინებს იმას, რომ წყაროებში დაფიქსირებული ამ ორი სახელის მქონე პიროვნების გაიგივება სრულიად რეალურად მივიჩნიოთ.

²⁴ ნაწილი მეკვლევრებისა, ფაქტობრივად, უყურადღებოდ ტოვებს ქართლის მმართველის მიერ VI საუკუნეში კურაპალატის ტიტულის მიღების ქართულ წყაროებში დაფიქსირებულ ფაქტს, იხ.: R. Guiland. Etudes sur l'histoire administrative de l'Empire byzantin. Le curopalate, გვ. 215; ქსე. ტომი 6. თბ. 1983, გვ. 78.

²⁵ ODB. Vol. 2, გვ. 1157.

²⁶ J. B. Bury. Imperial Administrative System of the Ninth Century, გვ. 34.

არჩუნა.²⁷ XI საუკუნეში კურაპალატები ხდებიან, იმპერატორის ოჯახის წევრების გარდა, სხვა ბიზანტიელი დიდებულებიც, მაგალითად, კატაკალონ კეკავემნი, ნიკიფორე ბოტანიანტე (სანამ იმპერატორი გახდებოდა 1078 წელს) და სხვა.²⁸ აღნიშნული ტიტულის დაკნინება XI საუკუნეშივე უნდა დაწყებულიყო, როდესაც მას უფრო ინტენსიურად გასცემენ, ვიდრე მანამდე. ხოლო XI საუკუნის ბოლოს უკვე ჩნდება პროტოკურაპალატი, ანუ კურაპალატთა შორის უპირველესი.²⁹ ეს ფაქტი ამ ტიტულის ფართო გავრცელებაზე მიანიშნებს, რის გამოც მათ შორის კონკრეტული პირების გამოსარჩევად ახალი ტიტულის შექმნა გახდა საჭირო. მიუხედავად დაკნინებისა, კურაპალატის ღირსება ბიზანტიის იმპერიის დაცემამდე შემორჩა ბიზანტიური ტიტულატურის იერარქიას, თუმცა ბიზანტიის იმპერიის არსებობის უკანასკნელ საუკუნეებში ინტენსიურად აღარ გაიცემოდა.³⁰

კურაპალატი თავდაპირველად, როგორც აღვნიშნეთ, სამოხელეო ფუნქციას ითავსებდა და იმპერატორის სასახლის მეთვალყურის, მზრუნველისა და ადმინისტრატორის მოვალეობა ჰქონდა დაკისრებული. იმპერატორ ანასტასიუსის (491-511 წწ.) დროს იგი უკვე საკმაოდ არის დაწინაურებული, ხოლო იუსტინიანე I დიდის დროიდან ოფიციალური ტიტულია და მისი მფლობელი იმპერატორის მემკვიდრე ხდება, რითიც კურაპალატი კარგავს სამოხელეო-ადმინისტრაციულ ფუნქციებს და უმაღლესი სენატორული პატივი ხდება მთელ იმპერიაში. ამ პოზიციას კურაპალატი ინარჩუნებს, ვიდრე იუსტინე I-ის (565-578 წწ.) მმართველობის დასაწყისამდე, ხოლო შემდეგ ადგილს უთმობს კეისარს. საბოლოოდ იგი მესამე პოზიციას იკავებს ბიზანტიურ საიმპერიო-საკარისკაციო ტიტულატურაში.

ბუნებრივია, როგორც საიმპერიო-საკარისკაციო ტიტულის მფლობელს, კურაპალატის ტიტულის მქონეებელსაც ეძლეოდა საპატიო ინსიგნიები, ანუ ძალაუფლების ნიშნები. ინვესტიტურის გადაცემა ხდებოდა თავად იმპერატორის მიერ ან მისივე საგანგებო დადგენილებით. ინვესტიტურას შეადგენდა წითელი ხიტონი, რომელიც შემკული იყო ოქროს ორნამენტებით. ინვესტიტურას შეადგენდა ასევე ხლამიდა და სარტყელი, რომელთაც იმპერატორი თავად გადასცემდა მომავალ კურაპალატს მთავარ ეკლესიაში.³¹ კონსტანტინე პორფიროგენეტის მიერ შედგენილ ცერემონიების წიგნში (*De Cerimoniis Aulea Byzantinae*) აღნიშნულია, რომ კურაპალატის ტიტულის გადაცემა ხდებოდა

²⁷ R. Guiland. Etudes sur l'histoire administrative de l'Empire byzantin. Le curopalate, გვ. 201.

²⁸ R. Guiland. Etudes sur l'histoire administrative de l'Empire byzantin. Le curopalate, გვ. 201-204; ODB. Vol. 2, გვ. 1157.

²⁹ V. Laurent. Argyros Karatzas, protocurapalates et duc de Philipopolis. *Revisia Istorica*. 29. 1943, გვ. 203-210; *Studies in Byzantine Sigillography*. Vol. 8. Ed. by J.-C. Cheynet and C. Sode. Munich, Leipzig. 2003, გვ. 181.

³⁰ კურაპალატის ტიტულის გავრცელებაზე XI-XIV საუკუნეების ბიზანტიის იმპერიაში იხილეთ: R. Guiland. Etudes sur l'histoire administrative de l'Empire byzantin. Le curopalate, გვ. 201-213; ODB. Vol. 2, გვ. 1157.

³¹ N. Oikonomides. Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècle, გვ. 96-97; *Constantini Porphyrogeniti Imperatoris De Cerimoniis Aulea Byzantinae. Libri Dou. Graece et Latine*. Ed. by I. Reiske. CSHB. Bonnae. MDCCCXXIX (1929), გვ. 229-231; J. B. Bury. *Imperial Administrative System of the Ninth Century*, გვ. 22.

საგანგებო ცერემონიაზე, თუმცა იქვეა მითითებული, რომ მისი გაცემა შეიძლებოდა მის გარეშე.³² კურაპალატად დანიშვნის წესიც იმავე კონსტანტინე პორფიროგენეტის წიგნში ვრცლად არის მოცემული.³³

მსგავსად სხვა უმაღლესი საიმპერიო ტიტულის მფლობელებისა, კურაპალატის ტიტულის მფლობელი იღებდა ყოველწლიურ სარგებელს საკუთარ ტიტულზე, თუმცა ხშირად ისე ხდებოდა, რომ იმპერატორის ხაზინიდან თანხა მხოლოდ იმ პირებზე გაიცემოდა, რომლებიც კონსტანტინოპოლში იმყოფებოდნენ ან იმპერიის ცენტრის უშუალო სიახლოვეს. ხდებოდა თანხის შერჩევით გაცემაც, ყოველივე, როგორც წესი, იმპერატორის ნებაზე იყო დამოკიდებული. თუმცა, შერჩევითობის პრინციპი ხშირ შემთხვევაში უკმაყოფილებას იწვევდა, ამის გამო მრავალი არისტოკრატი პროტესტს გამოხატავდა იმპერატორთან აღნიშნული მოვლენის მიმართ.³⁴

ყოველივე ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ კურაპალატის ტიტულს VI საუკუნის ბიზანტიაში იმპერატორის შემდეგ ერთ-ერთი უმაღლესი ადგილი უკავია მთელი თანამეგობრობის მასშტაბით. ამის შემდეგ ამ ტიტულის მიღება კეისრისა და ნოველისიმოსის ტიტულების პარალელურად იმპერატორის ოჯახის წევრების პრივილეგია გახდა. აღნიშნულ სტატუსს იგი ინარჩუნებს IX-X საუკუნეების ჩათვლითაც.

კურაპალატის ტიტულის მფლობელი იღებს ინსიგნიებსა და ინვესტიტურას იმპერატორის ბრძანების შესაბამისად, მასვე ეძლევა ფინანსური სარგო, ყოველწლიური წყალობის, როგას (ქართ. როქი), სახით. კურაპალატის სოციალური სტატუსი VI-XI საუკუნეების ჩათვლით ერთ-ერთი ყველაზე მეტად დაწინაურებულია მთელი ბიზანტიის თანამეგობრობის ჩათვლით. იგი დასახელებულია იმ ექვსი ყველაზე მნიშვნელოვანი ტიტულისა თუ თანამდებობის მქონე საერო და სასულიერო პირებს შორის, რომლებიც ადგილს იკავებენ იმპერატორის გვერდით ოფიციალური ბანკეტის დროს – ფილოთეოსის ტაკტიკონის (899 წელი) მიხედვით ესენია (რიგითობის დაცვით): კონსტანტინოპოლის პატრიარქი, კეისარი, ნოველისიმოსი, კურაპალატი, ბასილეოპატორი, ზოსტე პატრიკია.³⁵ დაახლოებით იგივე ვითარებაა ე.წ. ბენეშევიჩის ტაკტიკონის (შედგენილია 934-944 წლებში) მიხედვით, იმ განსხვავებით,

³² J. B. Bury. Imperial Administrative System of the Ninth Century, გვ. 35; Constantini Porphyrogeniti Imperatoris De Cerimoniis Aulea Byzantinae. I, გვ. 231.

³³ Constantini Porphyrogeniti Imperatoris De Cerimoniis Aulea Byzantinae. I, გვ. 229-231.

³⁴ აღფრედ რამბოს მოჰყავს გრიგოლ ტარონიტისის მაგალითი, რომელიც ყოველწლიურ წყალობას იღებდა იმპერატორისგან როგას (სპეციალურად განსაზღვრული ყოველწლიური ჯამაგირი – ლ. თ.) სახით, რაც გახდა კიდევ საბაბი იმისა, რომ იბერიის მეფემ, ვასპურაკანის მეფემ და მეფეთ მეფემ (იგულისხმება სომხეთის შაჰან შაჰი ანუ ანისის მეფე – ლ. თ.) წერილი გაუგზავნეს იმპერატორს, რომელშიც გულისწერომახს როგას შერჩევითობის პრინციპით გაცემის გამო. იხ.: A. Rambaud. L'Empire grec au dixième siècle. Constantin Porphyrogénète. Paris. 1870, გვ. 515; ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. ტომი II. თბ. 1965, გვ. 112.

³⁵ N. Oikonomides. Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècle, გვ. 134-137.

ვებით, რომ აქ თავში დასახელებულია რომის პაპი, ხოლო ბასილეოპატორის შემდეგ დასახელებულია პროედროსი, დანარჩენის მდგომარეობა უცვლელია.³⁶

საქართველოში კურაპალატის ტიტული, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, VI საუკუნეში ჩნდება. თუმცა განსაკუთრებული გავრცელება IX-X საუკუნეებში ჰპოვა, როდესაც ამ ეპოქაში არსებულ ქართველთა სამეფოში (ისტორიო-გრაფიაში ცნობილია ასევე ტაო-კლარჯეთის სახელწოდებით) ერთ-ერთი ყველაზე წამყვანი ტიტული გახდა.³⁷ უფრო მეტიც, ეს ტიტული იმდენად მნიშვნელოვანი იყო, რომ ამ სამეფოს „ქართველთა საკურაპალატოდ“ მოიხსენიებენ.³⁸ თუ რამდენად სწორია აღნიშნული დეფინიცია ქართველთა სამეფოს მისამართით, ცალკე საკითხია. დამოუკიდებელ განხილვას მოითხოვს ისიც, თუ რამდენად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა კურაპალატის ტიტულს ქართველთა სამეფოს დამოუკიდებლად არსებობის პერიოდში, რასაც დაეთმობა კიდევ აღნიშნული სტატია.

ქართველთა სამეფოს ჩამოყალიბება ბაგრატიონთა გვარის სახელმწიფო მოღვაწის, აშოტ I დიდის (787-826 წწ.), სახელს უკავშირდება.³⁹ აშოტი თავიდან ქართლის ერისმთავარი ყოფილა. მოგვიანებით არაბების წარუმატებლობასთან ერთად ბიზანტიასთან ომში და სახალიფოს დასუსტების პირობებში აშოტი არაბებს აუჯანყდა. არაბების წინააღმდეგ აჯანყება ბიზანტიის მოკავშირეობის გარეშე წარმოდგენელი იყო. უკვე აშოტის მამას, ადარნასე ბაგრატიონს, სამფლობელოები ბიზანტიის იმპერიის ჩრდილო-აღმოსავლეთ საზღვართან ჰქონდა.⁴⁰ ეს კი, ბუნებრივია, ბიზანტიის მესვეურთა თანხმობასაც გულისხმობდა აღნიშნული ტერიტორიის კონტროლის საქმეში. აშოტი, მამის მიერ კონსოლიდირებულმა საერისთავომ მნიშვნელოვანი საფუძველი შეუქმნა დამოუკიდებელი სახელმწიფოს ჩამოყალიბებას. საერთოდ, VII-VIII საუკუნეების საქართველოში რამდენიმე საერისთავო იყო შექმნილი, რომლებიც, ფაქტობრივად, დამოუკიდებელ ადმინისტრაციულ ერთეულებს წარმოადგენდნენ სუსტი ცენტრალური ხელისუფლებისა და მძლავრი

³⁶ N. Oikonomides. Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècle, გვ. 242-245.

³⁷ ს. ჯანაშია. ფეოდალური რევოლუცია საქართველოში: ნარკვევები ფეოდალიზმის წარმოშობის ისტორიიდან საქართველოში. პირველად გამოიცა 1935. შრომები. ტ. I. თბ. 1949, გვ. 86; საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. II, გვ. 455-467.

³⁸ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. II, გვ. 446; ქსე. ტომი 10. თბ. 1986, გვ. 462.

³⁹ აშოტის შესახებ იხილეთ: ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 128-129; პ. ინგოროყვა. გიორგი მერჩულე: ნარკვევი ძველი საქართველოს ლიტერატურის, კულტურის და სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ისტორიიდან. პირველად გამოიცა 1954. თხზულებათა კრებული. ტ. II. ნაწ. I. თბ. 2009, გვ. 43-70; ზ. პაპასქირი. ბიზანტიის იმპერია და ქართული პოლიტიკური სამყარო IX ს. I მეოთხედში. ტაო-კლარჯეთის სამთავროს წარმოქმნა. კრ. საქართველო და მსოფლიო ისტორია და თანამედროვეობა. ბათუმი. 2009.

⁴⁰ გ. მამულია. ფარნავაზიანთა და ბაგრატიონთა სახლთა ურთიერთობა VIII-IX საუკუნეთა მიჯნაზე. სმამ. ტ. 67. № 1. 1972.

შეუვალობის პირობებში.⁴¹ საქართველოში კი ამ დროს სამი სუპერძალა იბრძოდა გავლენის მოპოვებისთვის, მათ შორის იყვნენ: ბიზანტიის იმპერია, არაბთა სახალიფო, ხაზართა ხაკანატი.⁴² ყველა ამ ძლიერი ქვეყნის პოლიტიკა ექსპანსიონისტურ ხასიათს ატარებდა და რეგიონის მასშტაბით ჰეგემონობის დამყარებას ისახავდა მიზნად. აღნიშნული სახელმწიფოების ინტერესები ყველაზე მძაფრად საქართველოს ტერიტორიაზე იკვეთებოდა.

აღნიშნულ სამ ქვეყანას შორის ყველაზე გავლენიანი არაბთა სახალიფო იყო. შესაბამისად, საქართველოში არსებული პოლიტიკური ერთეულების დიდი ნაწილი ხალიფას უზენაესობას სცნობდა. აშოტისა და სხვა ადგილობრივი კავკასიელი მმართველების მიზანი არაბეთის ბატონობის დამხობა იყო. არაბეთში მიმდინარე არეულობამ, სოციალურმა დაპირისპირებამ და ბაბექის (არაბ. ბაბაკ, სპარს. პაპაკ) აჯანყებამ⁴³ აშოტს ხელი გაუხსნა ანტიარაბული კამპანიის გასაძლიერებლად. ამ წამოწყებაში მნიშვნელოვანი ადგილი ბიზანტიის მესვეურთა პოლიტიკურ და მორალურ მხარდაჭერას ჰქონდა.

მიუხედავად გარკვეული წარმატებისა და ბიზანტიის პოლიტიკური მხარდაჭერისა, აშოტის სამხედრო კამპანია წარუმატებელი აღმოჩნდა. თუმცა იგი ბოლომდე იბრძოდა ქართლისთვის, ხოლო პოლიტიკურ ცენტრად გარეშე მტრებისგან შედარებით უფრო დაცულ ადარნასე ბაგრატიონის სამფლობელოებს ირჩევდა. აშოტის მამის, ადარნასეს, სამფლობელოები „მატიანე ქართლისაჲს“ მიხედვით შემდეგია:

*„სიცოცხლესავე ჯუანშერისა იცვალა ადარნასე ბაგრატონიანმან ნასამალი კლარჯეთისა, შავშეთისა, აჭარისა, ნიგაღისა, ასისფორისა, არტანისა და ქუემოღისა ტაოღისაჲ, და ციხეთაგანცა, რომელნი ჰქონდეს შვილისშვილთა ვახტანგ მეფისათა. და წარვიდა ადარნასე კლარჯეთად და მუნ მოკუდა“.*⁴⁴

ამდენად, ჯერ კიდევ აშოტის მამის, ადარნასეს, დროს კლარჯეთი ბაგრატიონების პოლიტიკურ ცენტრად იქცა საქართველოში. ქართული წყაროების ჩვენებით, სწორედ არაბთა ბატონობის წინააღმდეგ გამოსვლისთვის იღებს აშოტი ბიზანტიის იმპერატორისგან კურაპალატის ტიტულს. „მატიანე ქართლისაჲში“ ვკითხულობთ:

„ხოლო ეუფლა ქართლს და საზღვართა მისთა. რამეთუ მათვე ჟამთა

⁴¹ დ. მუსხელიშვილი. საქართველო IV-VIII საუკუნეებში, გვ. 385-387, 417-420.

⁴² საქართველოს ტერიტორიაზე ამ ეპოქაში მომძლავრებული არაბებისა და სხვა დამპყრობლების შესახებ იხილეთ: ს. ჯანაშია. არაბობა საქართველოში. პირველად გამოიცა 1936. შრომები. ტ. II. თბ. 1952, გვ. 342-411; მ. ლორთქიფანიძე. ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება. თბ. 1963, გვ. 113-134; ბ. სილაგაძე. არაბთა ბატონობა საქართველოში (არაბული ცნობების მიხედვით). თბ. 1991; დ. მუსხელიშვილი. საქართველო IV-VIII საუკუნეებში.

⁴³ D. Sourdel. Bābak. EI. New edition. Vol. I. Leiden. 1986, გვ. 844.

⁴⁴ ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 252; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 255.

შესრულ იყო მასლამა საბერძნეთად, და შეიქცა მოუძღვრებული და განწილებული. მაშინ ბერძენთა მეფემან მოუბოძა კურაპალატობა აშოტს. და მოუძღვრებულ იყვნეს სარკინოზნი. და განდიდნა აშოტ კურაპალატი“⁴⁵

კურაპალატის ტიტულით იხსენიებს მას სუმბატ დავითის ძეც, თუმცა არ აღწერს იმას, თუ რა ვითარებაში და რა მიზეზით დაეწოდა აშოტი კურაპალატობას. სამაგიეროდ, სუმბატი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ხელმწიფება აშოტ I-მა კურაპალატმა სწორედ ბიზანტიის იმპერატორის ნებით დაიმკვიდრა:

„და განამრავლა სოფლები აშოტ კურაპალატმან ქუეყანათა მათ შინა. და მისცა ღმერთმან და განამტკიცა კელმწიფებად მისი ნებითა ბერძენთა მეფისაჲთა“⁴⁶

ამგვარად, ქართული წყაროების ცალსახა ჩვენებით, კურაპალატობა და ხელმწიფება, ანუ დამოუკიდებელი მმართველობის უფლება აშოტს ბიზანტიის იმპერატორისგან მიუღია. აშოტ I კურაპალატის სახელს უკავშირდება ქალაქი არტანუჯის განახლება და მისი გადგაქალაქება. ეს ყველაფერი იძლევა იმის საფუძველს, რომ სწორედ იგი მივიჩნიოთ ახალი ქვეყნის, ქართველთა სამეფოს, დამაარსებლად.⁴⁷ როგორც ისტორიოგრაფიაში არის გარკვეული, კურაპალატის ტიტული აშოტმა 813 წელს მიიღო იმპერატორ ლეონ V არმენიელის განკარგულებით.⁴⁸

აშოტის მიერ კურაპალატის ტიტულის მიღება რომ ვასაღურ დამო-

⁴⁵ ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 252; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 255.

⁴⁶ ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 376; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 363.

⁴⁷ პავლე ინგოროყვას აზრით, სახელწოდება „ტაო-კლარჯეთი“ აშოტის მიერ შექმნილი სახელმწიფოს აღსანიშნავად არ გამოდგება. შესაბამისად, ავტორი „ტაო-კლარჯეთის სამთავროს“ ნაცვლად გეთავაზობს ტერმინს „ქართველთა სამეფო“. პ. ინგოროყვა მიიჩნევს, რომ აშოტმა თავი მეფედ გამოაცხადა, ხოლო მას შემდეგ, რაც იმპერატორმა მას უბოძა კურაპალატობა, იგი იწოდა მეფედ და კურაპალატად. (პ. ინგოროყვა. გიორგი მერჩულე, გვ. 9, სქ. 33). ზოგადად აშოტ I დიდის მოღვაწეობისა და ამავე ეპოქაში ქართველთა სამეფოსა და ბიზანტიის ურთიერთობის შესახებ იხილეთ იმავე ავტორის იგივე მონოგრაფია: პ. ინგოროყვა. გიორგი მერჩულე, გვ. 43-70, 112-115.

⁴⁸ ვარდან არეველცის ცნობით, აშოტმა ისარგებლა არაბთა სახალიფოში მიმდინარე დაპირისპირებით (809-813 წლებში მიმდინარე სამოქალაქო ომი) და ბიზანტიის იმპერატორის ლეონ V არმენიელს (813-820 წწ.) ეახლა კონსტანტინოპოლში შემწეობის სათხოვნელად. თუ გავითვალისწინებთ ლეონ V-ის სომხურ წარმომავლობასა და მის დაინტერესებას კავკასიის ქრისტიანული ქვეყნების გადმობირების საქმეში არაბთა წინააღმდეგ, მაშინ ნათელი გახდება ისიც, რომ აშოტის თხოვნა იმპერატორს მალევე უნდა დაეკმაყოფილებინა. იმავე წელს უნდა მიეღო აშოტს კურაპალატის ტიტულიც, რაც 813 წლით არის განსაზღვრული. იხ.: Всеобщая история Вардана Великого. Переведена с армянского и объяснена Н. Эминым. М. 1861, გვ. 98-99; С. Toumanoff. The Bagratids of Iberia from the Eighth to the Eleventh Century. Le Maseon. 74. 1961, გვ. 11-12; С. Toumanoff. Caucasia and Byzantium. Traditio. Vol. 27. 1971, გვ. 122; Cambridge Medieval History. Vol. IV – Byzantine Empire. Part I, გვ. 610.

კიდებულებას გულისხმობდა, ეს მოსაზრება არ არის ახალი.⁴⁹ ამ მოსაზრებასთან ერთად შოთა ბადრიძე თვლიდა, რომ კურაპალატობის მიღებით აშოტი თავის ძველ ტიტულს – ერისთავს – ახლით ანაცვლებს, რაც გულისხმობდა არა ერისთავის ან მისი სახეცვლილი ფორმის – ერისმთავრის – გამოყენებას უმაღლესი პოლიტიკური უფლების აღმნიშვნელ ტერმინად, არამედ კურაპალატის. შოთა ბადრიძე წერს:

„წყაროები, რომელთა გააზრება სწორადაა შესაძლებელი მმართველობის მეორე პერიოდიდან მხოლოდ კურაპალატის პატივით იცნობენ აშოტ დიდს. ამიტომაც ბუნებრივია, წამოიჭრას ვარაუდი, რომ ბიზანტიასთან ვასალურ პირობაზე მოქცევის დროიდან კურაპალატობამ შოთა აშოტის ერისთავის სახელი. პირველმა მთლიანად შეცვალა მეორე“.⁵⁰

შოთა ბადრიძე არ სჯერდება იმის აღნიშვნას, რომ კურაპალატმა ერისთავის ფუნქცია გადაფარა და იქვე აღნიშნავს, რომ ტიტულ „კურაპალატსაც“ უნდა შეეცვალა თავისი შინაარსიო.⁵¹ ამაში მკვლევარი იმას გულისხმობს, რომ კურაპალატობა უკვე, როგორც უმაღლესი პოლიტიკური უფლების აღმნიშვნელი სახელი, მემკვიდრეობით გადადიოდა მამიდან შვილზე. აღნიშნული თვალსაზრისის გასამყარებლად შოთა ბადრიძეს სუმბატ დავითის ძის შემდეგი პასაჟი აქვს მოშველიებული:

„ბაგრატ კურაპალატი, ძე აშოტ კურაპალატისაჲ, გარდაიცვალა ქრონიკონსა 7 გ. და დაუტევნა ძენი: დავით, რომელი შემდგომად მისსა კურაპალატ ყვეს“.⁵²

მოტანილ წყაროში არსად ჩანს, თუ ვინ დაამტკიცა დავით I (876-881 წწ.) ბაგრატის ძე კურაპალატად. ხოლო იმისთვის, რომ მსგავსი ვარაუდი საფუძვლიანად ჩაითვალოს, მკვლევარს ესაჭიროება სულ მცირე ერთი მაგალითის მოყვანა მაინც, როდესაც კურაპალატის ტიტულს ანიჭებენ საქართველოში ბიზანტიის ყველანაირი ჩარევის გარეშე. მსგავსი მაგალითი კი, რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, საერთოდ არ არსებობს. უფრო მეტიც, თუ გადავხედავთ ქართული წყაროების მონაცემებს, მაგალითად, დავით III კურაპალატის შესახებ, ვერ შევხვდებით ცნობას, თუ ვინ და როდის გადასცა მას ბიზანტიური ტიტული (კურაპალატი). მაშინ, როდესაც ბიზანტიურ საისტორიო წყაროში პირდაპირ არის მითითებული, რომ ბარდა ფოკას აჯანყების შემდეგ ბიზანტიის იმპერატორმა ბასილ II დიდმა დავითის წინააღმდეგ გაილაშქრა და აიძულა, დამორჩილებოდა, ხოლო მისი სამფლობელოები სამემკვიდრეოდ დაემტკიცებინა იმპერატორისთვის. იმპერატორმა წყალობის ნიშნად დავითს კურაპალატის ტიტული უბოძა. აღნიშნულ მოვლენას, იაჰია ანტ-

⁴⁹ შ. ბადრიძე. „ქართველთა სამეფოს“ პოლიტიკური სტრუქტურის ისტორიიდან, გვ. 221.

⁵⁰ შ. ბადრიძე. „ქართველთა სამეფოს“ პოლიტიკური სტრუქტურის ისტორიიდან, გვ. 221.

⁵¹ შ. ბადრიძე. „ქართველთა სამეფოს“ პოლიტიკური სტრუქტურის ისტორიიდან, გვ. 221.

⁵² შ. ბადრიძე. „ქართველთა სამეფოს“ პოლიტიკური სტრუქტურის ისტორიიდან, გვ. 222; ქართლის ცხოვრება. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 378; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 366.

იოქიელის მიხედვით, ადგილი 990 წელს ჰქონდა⁵³ და არა დავითის მმართველობის დასაწყისშივე, როგორც ეს შეიძლება მკითხველს მოეჩვენოს ქართული წყაროებიდან.⁵⁴ აშოტის კურაპალატობაზე ანალოგიური ცნობა მოგვეპოვება, ოღონდ უკვე ქართულ წყაროში, სადაც გარკვევით არის მითითებული, რომ მან კურაპალატობა ბიზანტიის იმპერატორისგან (ბერძენთა მეფე) მიიღო.⁵⁵ აშოტის მიერ (813 წელი) და დავითის მიერ (990, ან 977/9 წელი, ამ თარიღის შესახებ მსჯელობა იხილეთ ქვემოთ) კურაპალატის ტიტულის მიღება იმპერატორის სპეციალური განკარგულებით, ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ ქართველთა სამეფოში მთელი IX-X საუკუნეების განმავლობაში კურაპალატის ტიტულის გაცემა მხოლოდ ბიზანტიის იმპერატორის პრივილეგია იყო და ის მემკვიდრეობით არასდროს გადაიცემოდა. მსგავსი ვითარებაა თუნდაც მანამდე და მას შემდეგაც, ვიდრე ბიზანტიური საკარისკაცო ტიტულატურა არსებობს საქართველოში XI საუკუნის ჩათვლით.

ეს რაც შეეხება კურაპალატის ფუნქციის შეცვლას, რის შესახებაც, ბუნებრივია, არ ვიზიარებთ შოთა ბადრიძის მოსაზრებას. უფრო მეტიც, ვერ გავიზიარებთ მის მოსაზრებას, თითქოს აშოტის დროს კურაპალატის ტიტულმა ერისთავის სახელო ჩაანაცვლა. ჩვენი აზრით, კურაპალატმა კი არ ჩაანაცვლა ერისთავის სახელო, არამედ ისინი არსებობდნენ ერთმანეთის პარალელურად. ერისთავი შესაძლოა ყოფილიყო კურაპალატი თუ შესაბამის ტიტულს გასცემდა იმპერატორი კონკრეტულ ფეოდალზე, რომელსაც ერისთავის სახელო ჰქონდა მიღებული.

რაც შეეხება დიდი ერისთავობის, ანუ ერისმთავრობის, დამცრობას, ეს ფაქტი ძველი, უმადლესი პოლიტიკური უფლების აღმნიშვნელი ტერმინის, „მეფის“ აღდგენასთან უნდა იყოს კავშირში. ამ მოვლენას აშოტ I კურაპალატის მმართველობის დროს ჰქონდა ადგილი. აშოტი იყო ერთ-ერთი პირველი, ვინც მეფედ იწოდა ერისმთავართა (ე.ი. დიდ ერისთავთა) შორის,⁵⁶ ხოლო

⁵³ В. Степаненко. К датировке получения сана Куропалата Давидом II Багратином Тао. тбилисის უნივერსიტეტის შრომები. 227. თბ. 1982, გვ. 72-77; ბ. სილაგაძე. არაბთა ბატონობა საქართველოში, გვ. 181-183.

⁵⁴ მაგალითად, „მატიანე ქართლისაჲს“ მიხედვით, ეგრის-აფხაზეთის მეფის დემეტრეს (967-973 წწ.) მმართველობის დასაწყისში აჯანყდა მისი ძმა, თეოდოსი, რომელიც ამ აჯანყების მიმდინარეობისას დამარცხდა და, წყაროს მიხედვით, „წარვიდა წინაშე დავით კურაპალატისა და მუნ დაყო წელიწადი ერთი“ (ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 266). აღნიშნული პასაჟის მიხედვით, დავითი X საუკუნის 60-იანი წლების მიწურულს კურაპალატის ტიტულს ატარებს, ეს მაშინ, როდესაც უფრო სანდო ეპიგრაფიკული მასალის მიხედვით დგინდება, რომ ის დემეტრეს მმართველობის პერიოდში მხოლოდ მაგისტროსის ტიტულს ატარებდა. იხ.: ვ. სილოგავა. ოშკი: X ს. მემორიალური ტაძარი. თბ. 2006, 134-139.

⁵⁵ ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 252; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 255.

⁵⁶ პ. ინგოროვსკი. გიორგი მერჩულე, გვ. 43-57. სხვა იმ ეპოქიდან უნდა ყოფილიყო ლეონ II, რომელიც ქუთაისში მეფედ კურთხევამდე აფხაზეთის ერისთავია, ხოლო ეგრისში იოანე არჩილის ძის გარდაცვალების შემდეგ მეფედ იქნა გამოცხადებული, რო-

ხელმწიფების, ანუ დამოუკიდებელი მმართველობის ლეგიტიმაცია, როგორც აღენიშნეთ, ბიზანტიის იმპერატორისგან მიიღო. სუმბატთან მითითებული თარიღის გათვალისწინებით, ტიტული „ქართველთა მეფე“ 888 წელს შემოიღეს. ეს, ბუნებრივია, არ ნიშნავს იმას, რომ ქართველთა მეფის ტიტული ჰაერიდან იქნა მოტანილი ან ყველანაირი წინასწარი ნიადაგის შექმნის გარეშე მოხდა ამ ტიტულის დამკვიდრება. ადარნასეს ქართველთა მეფედ კურთხევას უკვე ჰქონდა შემზადებული ნიადაგი აშოტის მიერ მეფის ტიტულის მიღებით, უბრალოდ წყაროში არ ჩანს, თუ რა კონკრეტული ტერიტორიის მეფედ მოიაზრებდა თავს აშოტ I კურაპალატი, მაგრამ ის, რომ აშოტ კურაპალატი მეფედ იწოდება, ამას რიგი ქართული წყაროები უდავოდ ადასტურებენ.⁵⁷ რეალურად აშოტი მესხეთსა და შიდა ქართლში მეფობს, ხოლო ოფიციალურად კი მისი „მეფობა“ ქართლის მეფობას უნდა გულისხმობდეს. სავარაუდოდ, აშოტი თავს ჯუანშერის ლეგიტიმურ მემკვიდრედ თვლიდა, რასაც მიუთითებს ვახუშტი ბაგრატიონის მოწმობა იმის შესახებ, რომ ჯუანშერ არჩილის ძის სიკვდილის შემდეგ (787 წელს) მის ადგილზე აშოტი გახდა ერისმთავარი.⁵⁸ ეს ყველაფერი გარკვეული სახეცვლილი ფორმით გაფორმდა 888 წელს, როდესაც ადარნასე ოფიციალურად იწოდა „ქართველთა მეფედ“.⁵⁹ ნაწილი ისტორიკოსებისა თვლის, რომ ამ აქტს ადგილი უნდა ჰქონოდა 895, 897 ან 899 წელს,⁶⁰ თუმცა ამაზე ამჯერად არ შევჩერდებით.

როგორც ისტორიოგრაფიაში არის გაზიარებული, კურაპალატის ტიტულის მფლობელები ბიზანტიის იმპერატორის სიმპათიითა და აღიარებით სარგებლობდნენ ქართველთა სამეფოში. სწორედ კურაპალატის ტიტულის მფლობელს თვლიდა ბიზანტიის იმპერატორი „ქართველთა სამეფოში“ ყველაზე უპირატესად, სხვა მმართველებისგან განსხვავებით. ითვლება, რომ კურაპალატის ტიტულის გაცემით იმპერატორები უპირისპირდებიან ადგილობრივ იერარქიულ სისტემას, რომლის სათავეშიც „ქართველთა მეფე“ მოიაზრება. ამ კუთხით მნიშვნელოვანია ბიზანტიის იმპერატორის, კონსტანტინე პორფიროგენეტის, ცნობები, რომელშიც იგი ქართველებს „კურაპალატის იბე-

გორც არჩილის სახლის ერთადერთი ლეგიტიმური მემკვიდრე. იხ.: ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 254-255; ს. ჯანაშია. О времени и условиях возникновения Абхазского царства. პირველად გამოიცა 1940. შრომები. ტ. II. თბ. 1952, გვ. 322-341. დ. ლეთოდიანი. აფხაზეთი. თბ. 2012, გვ. 55-78.

⁵⁷ ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 252; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 255; პ. ინგოროყვა. გიორგი მერჩულე, გვ. 14.

⁵⁸ ვახუშტი ბაგრატიონი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. ქართლის ცხოვრება IV. ტექსტი დადგენილია ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ. 1973, გვ. 127-8.

⁵⁹ ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 379; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 366; ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. ტომი II, გვ. 114.

⁶⁰ შ. ბადრიძე, „ქართველთა სამეფოს“ პოლიტიკური სტრუქტურის ისტორიიდან, გვ. 223-224.

რებად“ (οἱ Ἰβηρεῖς, ἦγουν οἱ τοῦ κοινοπυλάτου) მოიხსენიებს.⁶¹ აღნიშნული კარგად ეხმაურება ბიზანტიის პოლიტიკას ქართველთა სამეფოს მისამართით, რომლის მიხედვითაც ყველაზე მნიშვნელოვან ფიგურად ბიზანტიის იმპერატორს მისივე ხელდასმული კურაპალატი მიაჩნია. ტიტული „კურაპალატი“ ბიზანტიის მესვეურთათვის გახდა ერთგვარი საშუალება, არა მხოლოდ გამოეკვეთათ საკუთარი ფავორიტი ქართველი ხელმწიფეების რიგიდან, არამედ ხშირ შემთხვევაში გაემდიერებინათ, აღეზევებინათ საკუთარი მომხრეები და ამით გარკვეული დაპირისპირება შეექანათ ქართველთა სამეფოს მმართველ წრეში. ეს ტენდენცია შეამჩნიეს ქართული მატრიანეების ავტორებმაც. მაშასადამე, ბიზანტიის ეს პოლიტიკური ხრიკები კარგად იყო ცნობილი საქართველოში, რასაც, ბუნებრივია, ხშირ შემთხვევაში ღია და შეუნიღბავი ხასიათი ჰქონდა. სუმბატ დავითის ძე წერს:

„და მოსცა მათ ბასილი მეფემან პატივი – გურგენს მაგისტროსობად და ბაგრატს კურაპალატობად, რადთამცა ვითარ მტერ ყვნა ერთმანერთისა მიმართ მამა-ძენი ესე, და ამით ღონითა იძმაცუა. ხოლო გურგენ ჭეშმარიტი და მართალი იყო და ვერა აღძრა გული მისი ზაკუთა ამით მიზეზითა და ვერა უძლო ღონისძიებითა“.⁶²

ამრიგად, დავით III კურაპალატის გარდაცვალების (1000 წელი)⁶³ შემდეგ მომხდარი ბიზანტია-საქართველოს კონფლიქტის დროს იმპერატორი ბასილ II დიდი აშკარად ცდილობდა უთანხმოება ჩამოეგდო მამა-შვილს შორის. მისმა მცდელობამ ამ კონკრეტულ შემთხვევაში არ გაამართლა. გურგენი, ისტორიკოსის შეფასებით, „მართალი“ ანუ სამართლიანი კაცი იყო და უსამართლობა შვილის მიმართ არ ჩაუდენია. ეს ფაქტი გვაფიქრებინებს, რომ კურაპალატის ტიტულის გამოყენება გარკვეული პოლიტიკური უთანხმოების ჩამოგდების მიზნით 1000 წლამდეც უნდა მომხდარიყო, რასაც, გურგენისა და ბაგრატის შემთხვევისგან განსხვავებით, ბიზანტიისთვის სასურველი შედეგი უნდა მოეტანა. გურგენის გადაწყვეტილება, არ გაესაჩივრებინა იმპერატორის ბრძანება, შვილის პატივისცემით იყო განპირობებული, რასაც, ბუნებრივია, ნაკლებად გაუწევდა ანგარიშს გურგენის ადგილზე მყოფი სხვა პიროვნება. ის, რომ ისტორიკოსის აღშფოთება გამოიწვია ბასილის გადაწყვეტილებამ, ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ რანგით უფრო მაღალი ბიზანტიური საკარისკაცო ტიტული ეძლეოდა ასაკით უფროსებს და არა მეტი გავლენისა თუ ტიტულის მქონეებებს. 1000 წლისთვის ბაგრატი „აფხაზთა მეფის“, ხოლო

⁶¹ კონსტანტინე პორფიროგენეტი. გეორგიკა. ბიზანტიელი მწერლების ცნობების საქართველოს შესახებ. ტომი IV. ნაკ. 2. ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა, თბ. 1952, გვ. 255.

⁶² ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 382; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 370.

⁶³ აღ. აბდალაძე. დავით დიდი კურაპალატის მკვლელობის კვლევა. ქართული დიპლომატია (წელიწადური). ტომი 4. თბ. 1997, გვ. 31-38; W. Treadgold. A History of Byzantine State and Society, გვ. 523.

გურგენი „ქართველთა მეფის“ ტიტულს ატარებდნენ. ამდენად, მათი სტატუსი თანასწორია. მაგრამ გურგენი მამაა და ასაკით უფროსი. შესაბამისად, უხუცესობის პრინციპით გვარში ის არის მეთაური და იწოდება კიდეც „მეფეთ მეფედ“.⁶⁴ სწორედ ამ ფაქტის გამო მემკვიდრე თვლის, რომ ბასილი იმპერატორმა „იმპაცუა“ და კურაპალატობა უხუცესობის უგულვებელყოფით გადასცა ბაგრატს.

იმისვის, რომ უფრო ნათელი გახდეს კურაპალატის ტიტულის მნიშვნელობა, ფუნქცია და პოლიტიკური დატვირთვა, რაც მას ეძლეოდა, უმჯობესია, თვალი გავადევნოთ მისი გაცემის ინტენსივობას საქართველოში.

აშოტ I დიდის გარდაცვალების შემდეგ პირველი, ვინც ეს ტიტული მიიღო, იყო მისი შუათანა ძე – ბაგრატ I. ის კურაპალატი მამის გარდაცვალებისთანავე, 826 წელს, გამხდარა. გიორგი მერჩულე თავის „გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებაში“ შემდეგნაირად აღწერს აღნიშნულ სიტუაციას:

*„მას ჟამსა ბაგრატ კურაპალატმან, ნებითა ღმრთისაჲთა და ნებითა ძმათა თჳსთაჲთა და ბრძანებითა ბერძენთა მეფისაჲთა მოიღო კურაპალატობაჲ ნაცვალად აშოტ კურაპალატისა, მამისა თჳსისა, რამეთუ მიეცა მას ფლობაჲ კელმწიფებისაჲ ზეგარდამო. და ძმანი მისნი, ყოველნი კეთილნი და დიდებულნი კელმწიფენი, – ადარნერსე უხუცესი, და გვარამ მრწემი, – მშუგალესა მას ძმასა მორჩილ ექმნეს საღმრთოჲსა ძმობისა სიყვარულითა, რამეთუ ერთზრახვა, ერთსულ და ერთნება იყვნეს იგინი“.*⁶⁵

გიორგი მერჩულის მიხედვით, ბაგრატის კურაპალატად დამტკიცება და მისთვის ქართველთა სამეფოს მართვის ჩაბარება ძმების ნებასთან და ბიზანტიის იმპერატორის ბრძანებასთან არის დაკავშირებული. როგორც წყაროდან ჩანს, ძმების ინიციატივით იმპერატორს ტიტული ბაგრატისთვის გადაეცა. ქართული ისტორიოგრაფია ამ გადაწყვეტილებას ბიზანტიის იმპერატორის სიმპათიას უკავშირებს. თავად გიორგი მერჩულე ოდნავ ქვემოთ საკუთარ ახსნას გვთავაზობს ბაგრატის დაწინაურებასთან დაკავშირებით. იგი წერს:

*„ხოლო ბაგრატ უმთავრეს მათსა იყო სიბრძნითა, სახითა, და სიქველითა და ყოვლითა ღმრთის-მსახურებისა სიხარულითა“.*⁶⁶

ამდენად, ბაგრატის გამეფება და კურაპალატის ტიტულის გადაცემა მისივე პიროვნული ღირსებებით უნდა ყოფილიყო განპირობებული. ამ არჩევ-

⁶⁴ გურგენს „მეფეთ მეფედ“ „ქართლის ცხოვრებაში“ შემავალი, ამ ეპოქის აღმწერელი, ორივე წყარო იხსენიებს. მათ შორის ერთ-ერთი, სუმბატ დავითის ძე, განმარტავს, რომ იგი „მეფეთმეფობით“ იწოდა იმის გამო, რომ მისი შვილი ბაგრატ იფხაზთა მეფე იყო. იხ.: ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 382; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 369. ამავე ტიტულით იხსენიებს მას „მატიანე ქართლისაჲს“ უცნობი ავტორი. იხ.: ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 274; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 271.

⁶⁵ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. I, გვ. 272.

⁶⁶ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. I, გვ. 272.

ანში ბიზანტიის იმპერატორის როლის უგულვებელყოფაც არ იქნება სამართლიანი, ვინაიდან ბაგრატმა სწორედ „ბრძანებითა ბერძენთა მეფისაჲთა (ბიზანტიის იმპერატორი – ლ. თ.) მოიღო კურაპალატობაჲ ნაცვალად აშოტ კურაპალატისა“. აღნიშნული, გარკვეულწილად, ბიზანტიის პირველი სერიოზული ძალის დემონსტრირებად შეიძლება ჩაითვალოს, როდესაც უხუცესობის პრინციპის უგულვებელყოფით, მაგრამ ადგილობრივი ფეოდალების ინტერესების გათვალისწინებით, უპირატესობა შუათანა ძმას მიენიჭა და არა უფროსს. ბაგრატი კურაპალატად ბიზანტიის იმპერატორ მიხაელ II ამორიელს (820-829 წწ.) უნდა დაემტკიცებინა. თუ მივიღებთ მხედველობაში აშოტის მკვლელობის მეორე თარიღს, რომელიც სუმბატ დავითის ძის დათარიღების ალტერნატივაა, ეს მოვლენა იმპერატორ თეოფილეს (829-842 წწ.) უნდა დაევუკავშიროთ.⁶⁷

მიუხედავად იმისა, რომ თავდაპირველად ძმები იძულებულები არიან არაბებს ხარკი უხადონ,⁶⁸ მათი პრობიზანტიური პოლიტიკური კურსი ეჭვს არ იწვევს. ქართველთა სამეფო ბიზანტიის მოკავშირეა, თუმცა, სავარაუდოდ, იმავე ბიზანტიასთან შეთანხმებით ხარკს არაბებს უხდის, რათა უზრუნველყოს სტაბილურობა ახლად ჩამოყალიბებულ პოლიტიკურ ერთეულში. გადასახადები, უნდა ვივარაუდოთ, რომ თავად ქართველების მიერ იკრიფებოდა. ბაგრატ I-ის (826-876 წწ.) მმართველობის ბოლოს ქართველები არაბებს არც ხარკს უხდიან და არც სხვა რამეში ემორჩილებიან, რაც უდავოდ ბაგრატის პოლიტიკის დამსახურებაა. იგი ნახევარი საუკუნის განმავლობაში ინარჩუნებდა ბალანსს ბიზანტიასა და არაბეთის სახალიფოს შორის. მან საბოლოოდ შეძლო ახლადშექმნილი ქვეყანა დაემკვიდრებინა პოლიტიკურ არენაზე და საგარეო პოლიტიკას გარკვეულწილად დამოუკიდებლად აწარმოებდა. ბაგრატი კურაპალატის ტიტულს სიკვდელამდე ინარჩუნებს,⁶⁹ თუმცა მისივე მმართველობის დროს ჩნდება ახალი ბიზანტიური საკარისკაცი ტიტულები, რომლითაც იწოდებიან სხვა ბაგრატიონი ხელმწიფეები. ბაგრატის დროს ასეთი ტიტული იმპერატორისგან მიიღო ადარნასეს ვაჟმა, სუმბატ არტანუჯელმა, რომელიც ანთიპატოს-პატრიკოსად იწოდა.⁷⁰ გამორიცხული არ არის, რომ ბიზანტიის იმპერატორისგან ბაგრატიონთა გვარის სხვა წევრებსაც მიე-

⁶⁷ ზოგადად ბიზანტიის პოლიტიკური ისტორიისა და იქ განითარებული მოვლენებისა თუ ქრონოლოგიის შესახებ იხილეთ: G. Ostrogorsky. History of the Byzantine State. Translated from German by Joan Hussey. Rutgers University Press. 1957; The Cambridge Medieval History. Vol. IV. The Byzantine Empire. Part I – Byzantium and Its Neighbours. Part II – Government, Church and Civilization. Edited by J. M. Hussey. Cambridge University Press. 1966-1967; W. Treadgold. A History of Byzantine State and Society. Stanford University Press. 1997.

⁶⁸ ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 378; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 365.

⁶⁹ ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 378; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 365-366.

⁷⁰ ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 378; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 365.

ლო გარკვეული სენატორული პატივი, თუმცა წყაროები არ გვაწვდიან დეტალურ ინფორმაციას მათ შესახებ. ბაგრატ I სიკვდილამდე (876 წელი) ინარჩუნებს ქართველ მეფე-მთავრებს შორის უმაღლეს – კურაპალატის ტიტულს.

ქართველთა სამეფოს შემდეგი მონარქი დავით I (876-881 წწ.), იმავე სუმბატ დავითის ძის ცნობით, მამის გარდაცვალებისთანავე ხდება კურაპალატი. მემკვიდრე წერს:

*„ბაგრატ კურაპალატი, ძე აშოტ კურაპალატისაჲ, გარდაიცვალა ქრონიკონსა ౭ 6 და დაუტევნა ძენი: დავით, რომელი შემდგომად მისსა კურაპალატ ყვეს“.*⁷¹

მართალია, დავითს სუმბატ დავითის ძე „ქართველთა მეფის“ ტიტულით არ მოიხსენიებს, მაგრამ მისი მეფობა ეჭვს არ იწვევს, ისევე, როგორც კურაპალატობის მიღება 876 წელს, როდესაც მამამისი ბაგრატ I გარდაიცვალა. კურაპალატის ტიტული მაკედონელთა დინასტიის პირველ იმპერატორს, ბასილ I-ს (867-886 წწ.), უნდა გადაეცა ქართველი მეფისთვის. დავითი ტიტულს ცხოვრების ბოლომდე ინარჩუნებს. ის 881 წელს მისმა ბიძაშვილმა, ნასრ გუარამის ძემ, მოკლა.⁷² ნასრეს მიზანს მეფობისა და კურაპალატობის ხელში ჩაგდება წარმოადგენდა, რაც მან ვერ მოახერხა.

დავითის მკვლელობის (881 წელი) შემდეგ ხდება კიდევ ერთი საინტერესო მოვლენა. კურაპალატის ტიტული მიიღო არა დავითის შვილმა ადარნასემ, არამედ დავითის სხვა ძმიშვილმა, გურგენ ადარნასეს ძემ. გურგენს კურაპალატობა იმავე ბიზანტიის იმპერატორის, ბასილ I-ის ბრძანებით გადასცეს. აღსანიშნავია ისიც, რომ კურაპალატობას გურგენი მხოლოდ ნასრის დამარცხების შემდეგ იღებს. ეს უკანასკნელი დევნილის სახით კონსტანტინოპოლს აფარებს თავს. სუმბატი წერს:

*„დავით, რომელი შემდგომად მისსა კურაპალატ ყვეს; და მოიკლა იგი ჳელითა მამის ძმისწულისა თჳსისა, ნასრა გუარამის ძისითა, სიცოცხლესავე შინა გუარამისსა, ქრონიკონსა ౭ 6, სუფევასა შინა გუარამისსა. ხოლო გუარამ მამფალი, მამის ძმად მისი, მამად ნასრესი, უბრალო იყო სისხლისაგან დავით კურაპალატისაჲთა; და დაუტევა ამან დავით მოკლულმან ძე მცირე ადარნასე, მოუწიფებელი ჰასაკითა, ხოლო ნასრ მკლველი ივლტოდა სამეფოსა კონსტანტინეპოლეს და იყო მუნ მრავალ წელ. და ამისსა შემდგომად დასუეს გურგენ, ძე ადარნასესი, კურაპალატად, დიდისა აშოტ კურაპალატის ძისაჲ“.*⁷³

საინტერესოა ბიზანტიის ხელისუფლების მოტივი, თუ რატომ გადასცა კურაპალატობა გურგენ ადარნასეს ძეს და არა ნასრ გუარამის ძეს, ან

⁷¹ ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 378; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 366.

⁷² ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 378; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 366.

⁷³ ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 378-379; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 366.

კიდევ ადარნასე დავითის ძეს?! ადარნასე, როგორც მემკვიდრე გვამცნობს, „მოუძწივებელ ჰასაკითა“ იყო,⁷⁴ ხოლო ნასრე, მიუხედავად დავითის მეკლესიოებისა, აშკარად დამარცხდა და გაიქცა. ნასრის დამარცხებასა და მის წინააღმდეგ შექმნილ კოალიციას, ბუნებრივია, გურგენი ედგა სათავეში, რამაც განაპირობა ბიზანტიის იმპერატორის არჩევანი. აშკარაა, რომ გურგენი იმ დროისთვის ყველაზე გავლენიანი ფეოდალი იყო ბაგრატიონთა სახელში. შესაბამისად, რეალისტური პოლიტიკური კონიუნქტურის გათვალისწინებით ბიზანტიის იმპერატორი ბასილ I (867-886 წწ.) კურაპალატის ტიტულს სწორედ გურგენს გადასცემს.

ნასრე, როგორც აღვნიშნეთ, ბიზანტიაში გარბის, კერძოდ, დედაქალაქ კონსტანტინოპოლში. ნასრეს ცხოვრება „სამეფო ქალაქში“ რომ დიდი ხანი გაგრძელდა, ამას მემკვიდრე ხაზგასმით აღნიშნავს, სუმბატი წერს:

„ხოლო ნასრ მკლველი ივლტოდა სამეფოსა კონსტანტინეპოლეს და იყო მუნ მრავალ წელ“;⁷⁵

ნასრეს კონსტანტინოპოლში ვიზიტი და მისი იქ ცხოვრება ბიზანტიის ხელისუფლებასთან იყო შეთანხმებული. ბიზანტიის იმპერატორი გავლენიანი ქართველი ფეოდალებისთვის თავშესაფრის მიცემით ცდილობდა გარკვეული გავლენა მოეხდინა ქართველთა სამეფოზე, ხოლო მისი მესვეურების ურჩობის შემთხვევაში ასერხებდა ასეთი ფეოდალების თავის სასარგებლოდ გამოყენებას. საინტერესოა ისიც, რომ ბიზანტიის ხელისუფლება ბოლომდე არც ერთი მხარის სასარგებლოდ არ გამოდის და ცდილობს, როგორც ცენტრალური ხელისუფლება, ასევე მისი მოწინააღმდეგე ბანაკი დაახლოებული ჰყავდეს და საჭიროების შემთხვევაში შესაბამისად გამოიყენოს.

ნასრეს შემთხვევაში ზუსტად არ არის ცნობილი, მიიღო თუ არა მან რაიმე საკარისკაცო ტიტული ბიზანტიის იმპერატორისგან. მან რამდენიმე წელი დაჰყო კონსტანტინოპოლში, მაგრამ ატარებდა თუ არა სენატორულ ტიტულს, ცნობილი არ არის, თუმცა ასეთი გარემოება ჩვენ სრულიად დასაშვებად მიგვაჩნია. ვინაიდან საისტორიო მასალა მეტის თქმის საშუალებას არ იძლევა, ამ საკითხს მეტი სიცხადით აღარ შევხებით. ნასრე, როგორც ცნობილია, წამოვიდა ბიზანტიიდან და აფხაზთა მეფის დახმარებით სცადა, დაუფლებოდა ტახტს, მაგრამ დამარცხდა და მოკლეს. ეს მოხდა 888 წელს, ასპინძასთან ბრძოლაში. გამარჯვება ადარნასე დავითის ძესა და მისი ბაბუის ძმიშვილს, გურგენ ადარნასეს ძე კურაპალატს, დარჩათ.⁷⁶

ადარნასე „ქართველთა მეფედ“ ეკურთხა. აღნიშნული სწორედ 888 წელს მომხდარი ასპინძის ბრძოლისა და ნასრე გუარამის ძის დაღუპვის შემ-

⁷⁴ ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 379; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 366.

⁷⁵ ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 379; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 366.

⁷⁶ ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 379; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 366.

დეგ ხდება. ქართველების გადაწყვეტილებით, გაუგებრობის თავიდან აცილების მიზნით, გვარსა და სახელმწიფოში პირველი „ქართველთა მეფის“ ტიტულის მატარებელი უნდა ყოფილიყო, რაც ამავე სამეფოში არსებული „მეფეების“ გამრავლებას უნდა უკავშირდებოდეს. ადარნასეს მიერ აღნიშნული ტიტულის მიღებას, როგორც ვარაუდობენ, არაბთა სახალიფოს მმართველი წრის მხარდაჭერა განაპირობებდა.⁷⁷ ადარნასეს მეფედ ხელდასმა, ერთი მხრივ, სომხეთში აშოტ I-ის მეფედ კურთხევას მოჰყვა შედეგად (886 წელი), ხოლო, მეორე მხრივ, იმ არსებულ ტრადიციას, რომ ადარნასეს მამა (დავით I) და ბაბუა (ბაგრატ I) გვარის მეთაურები და ტიტულ „მეფის“ მფლობელები იყვნენ.⁷⁸

ნასრის სამფლობელოების გადანაწილებასა და გვარში პირველობისთვის ბრძოლას უნდა გამოეწვია ახალი კონფლიქტი ბაგრატიონებს შორის. ამჯერად ერთმანეთს ადარნასე ქართველთა მეფე და გურგენ კურაპალატი დაუპირისპირდნენ. ბრძოლა 891 წელს სოფელ მგლინავთან მოხდა. ადარნასემ გაიმარჯვა, ხოლო ტყვედ ჩავარდნილი გურგენი ბრძოლაში მიყენებული ჭრილობებისგან გარდაიცვალა.⁷⁹ როგორც ჩანს, გურგენი კურაპალატის ტიტულს 881-891 წლებში ფლობდა.

მას შემდეგ, რაც გურგენი მოკლეს, სუმბატ დავითის ძესთან თითქოს არ ჩანს, ვინ მიიღო კურაპალატობა. სუმბატი საერთოდ არ საუბრობს ადარნასე ქართველთა მეფის მიერ კურაპალატობის მიღებაზე. იქმნება შტაბეჭდილება, რომ მას არც მიუღია არანაირი ბიზანტიური საკარისკაცო ტიტული, მაშინ როდესაც ეს ტიტული ბაგრატიონთა გვარში რეგულარულად გაიცემოდა 813 წლიდან მოყოლებული. თუმცა, როგორც ბიზანტიურ წყაროში ჩანს, სწორედ ადარნასეს ჰქონდა მიღებული კურაპალატობა, რომელიც მისთვის ბიზანტიის იმპერატორ ლეონ VI ბრძენს (886-912 წწ.) გადაუცია. კონსტანტინე პორფიროგენეტი მამის ამ გადაწყვეტილების შესახებ აღნიშნავს:

*„ხსენებულმა დავითმა, სპანდიატის ძმამ, შვა ბაგრატ, ბაგრატმა შვა ძე აშოტი, აშოტმა შვა ადარნასე, რომელსაც კურაპალატობა ებოძა რომაელთა ქრისტესმოყვარე ბასილევს ლეონისგან“.*⁸⁰

ზუსტად როდის მიიღო ადარნასემ კურაპალატობა, კონსტანტინე პორფიროგენეტთან არ ჩანს. სამაგიეროდ, აღნიშნულის უკეთესად დანახვა შეიძ-

⁷⁷ ზ. პაპასქირი. „ქართველთა“ მეფის ინსტიტუტის შემოღება და ბიზანტია-ტაო-კლარჯეთის ურთიერთობის ზოგიერთი საკითხი. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თსუ-ის სოხუმის ფილიალი: აკადემიკოს ილია ვეკუას საიუბილეო დღეები. სამეცნიერო კონფერენცია (მოხსენებათა თეზისები). თბ. 1995, გვ. 75; ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები. ტ. I. თბ. 1998, გვ. 192-193; ზ. პაპასქირი. „აფხაზთა“ სამეფოს საგარეო პოლიტიკური ორიენტაციის დაზუსტების საკითხისათვის. ქართული დიპლომატია (წელიწადური). ტ. 6 თბ. 1999, გვ. 330.

⁷⁸ პ. ინგოროყვა. გიორგი მერჩულე, გვ. 43-45, 71-77, 105-106.

⁷⁹ ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 379; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 367.

⁸⁰ კონსტანტინე პორფიროგენეტი. გეორგიკა IV. ნაკ. 2, გვ. 259.

ლება ადიშის ოთხთავის 897 წელს შესრულებული ანდერძიდან. ანდერძის მიხედვით, ადარნასე 897 წელს უკვე კურაპალატად იწოდება. ანდერძში ვკითხულობთ:

*„ღირს ვიქმენ მე, გლახაკი სოფრონ, აღსრულებად წმიდასა ამას წიგნისა სახარებასა ოთხთავსა ფრიადითა მოღუაწებითა სულიერთა ძმათა ჩემთადათა, სალოცველად ყოვლისა ამის კრებულისათვის და ყოველთა ნათესავთა ჩუენთა ჯორციელად სალოცველად მეფეთა ჩუენთა: ღმრთივდიდებულისა ადრნესე კურაპალატისა და ღმრთივ ბოძთა (!) ნაშობთა მათთა დავით ერისთავისა და მეუღლეთა და ნაშობთა მათთათჳს. და სალოცველად სულთა გარდაცვალებულთათჳს“.*⁸¹

ანდერძის მიხედვით, ადარნასე 897 წელს უკვე კურაპალატია, რაც იმას ადასტურებს, რომ აღნიშნული ტიტული ოდნავ ადრე ბიზანტიის იმპერატორმა, ლეონ VI ბრძენმა, სწორედ მას უბოძა. ამით მისი უზენაესობა ქართველთა სამეფოში ოფიციალურად აღიარა. ეს ფაქტი 891 წელს უნდა მომხდარიყო. ბიზანტიის იმპერია აღნიშნული ტიტულის გაცემას, როგორც წესი, არ აყოვნებდა, შესაბამისად, ადარნასე კურაპალატად გურგენის სიკვდილის წელს – 891 წელს – უნდა გამხდარიყო. ადარნასე გარდაცვალებამდე ინარჩუნებს კურაპალატობას. მეფე ადარნასე კურაპალატი თეოფანე ჟამთააღმწერლის გამგრძელბელის ქრონიკაში 922 წელს კონსტანტინოპოლში ვიზიტისას სწორედ ამ ტიტულით იხსენიება. საინტერესოა ადარნასე კურაპალატის დახვედრის სცენის აღწერილობა. ქრონიკაში ვკითხულობთ:

*„თებერვლის თვის ოცში, მეთე ინდიქტიონში, გარდაიცვალა რომანოზის (რომანოზ I ლეკაპენოსი – ლ. თ.) მეუღლე თეოდორა და ნეშთი გადასვენებულ იქნა თვით რომანოზ ბასილევსის სახლში, რომელიც მის მიერ მონასტრად იქნა გადაკეთებული. იმავე თვეში გვირგვინი დაიდგა სოფიომ ბასილევს ქრისტეფოროს მეუღლემ. იმ ხანებში ქალაქში (ე.ი. კონსტანტინოპოლში) იყო იბერიელი კურაპალატი, და მან რომ გაიარა შუა მოედანზე, ბრწყინვალედ მორთულზე, დიდის პატივით და დიდებით შეხვდნენ მას; იგი წმ. სოფიას ტაძარშიც შეიყვანეს, რომ ეხილა თავისი თვალით მისი სილამაზე, სიდიადე და ძვირფასი მორთულობა. ეს ტაძარი ბრწყინვალედ მორთეს, ოქროსქსოვილი ფარჩებით და ყოველგვარი მორთულობით მოფინეს და ისე შეიყვანეს შიგ კურაპალატი. ამან კი, ტაძრის საკვირველი სანახაობით და მისი სიდიადით განცვიფრებულმა და მისი ძვირფასი მორთულობით ზომაზე მეტად გაკვირვებულმა თქვა – ჭეშმარიტად ღვთის ბინა ყოფილა ეს წმინდა ადგილიო, და კვლავ თავის ქვეყანაში გაემგზავრა“.*⁸²

⁸¹ შ. ბადრიძე. „ქართველთა სამეფოს“ პოლიტიკური სტრუქტურის ისტორიიდან, გვ. 223; აკ. შანიძე. ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია. თბ. 1945, გვ. 014-015; ადიშის ოთხთავი 897 წლისა. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთეს ე. გიუნაშვილმა, დ. თვალთვაძემ, მ. მაჩხაჩელმა, ზ. სარჯველაძემ და ს. სარჯველაძემ. თბ. 2003, გვ. 7.

⁸² კონსტანტინე პორფიროგენეტი. გეორგიკა IV. ნაკ. 2, გვ. 329-333.

ადარნასე ერთი წლის შემდეგ, 923 წელს, გარდაიცვალა, სამშობლოში დაბრუნებიდან ახლო პერიოდში. მან ოთხი ვაჟი დატოვა: დავითი, აშოტი, ბაგრატ და სუმბატი. ისტორიკოსი სუმბატ დავითის ძე მათ საიმპერიო-საკარისკაცი ტიტულატურას საინტერესოდ გადმოგვცემს:

*„გარდაიცვალა ადარნასე, ქართველთა მეფე, ძე დავით მოკლულისად, ქრონიკონსა რ მ გ, და დაუტევნა ძენი ოთხნი: დავით, რომელი შემდგომად მამისა თჳსისა ქართველთა მეფე იქმნა, აშოტ კურაპალატი, და ბაგრატ მაგისტროსი და სუმბატ, რომელი ძმათა შემდგომად კურაპალატად დასუეს“.*⁸³

სუმბატ დავითის ძის ცნობაში ის ჩანს, რომ ადარნასეს შემდეგ კურაპალატობა მიიღო არა უფროსმა ძმამ – დავით II ქართველთა მეფემ, არამედ მეორემ ძმამ – აშოტმა. ფაქტია, ადარნასეს გარდაცვალების შემდეგ სიტუაცია ბოლომდე სტაბილური არ არის. მიმდინარე პროცესებისა და კურაპალატობის მნიშვნელობის შესახებ ძვირფასი ცნობების შემცველია კონსტანტინე პორფიროგენეტის ნაწარმოები „იმპერიის მმართველობის შესახებ“. მასში ნათლად ისახება ბაგრატიონთა სახლის წევრებს შორის არსებული დაპირისპირება. კონსტანტინე წერს:

*„ნეტარხსენებულმა ბასილევსმა, უფალმა რომანოზმა გავ ზავნა კონსტანტი, პატრიკიოსი და ნაოსნობის დრუნგარი, რომელიც მაშინ პროტოსპათარი და მანკლავიტი იყო, და მისცა მას მაგისტროსის სამოსი, რათა მას გურგენ იბერი (საუბარია გურგენ ერისთავთ ერისთავზე – ლ. თ.) მაგისტროსად აღეზევებინა, როცა კონსტანტიმ, პატრიკიოსმა და ნაოსნობის დრუნგარმა, ნიკომედიამდე მიაღწია, მოვიდა მონაზონი აგაპი კიმენელი, რომელიც იმ დროს წმინდა ქალაქში (იერუსალიმში – ლ. თ.) ყოფილა სალოცავად; მას იბერიაზე გამოუვლია და ადრანუჯის (არტანუჯი – ლ. თ.) ციხეში მისულა. აშოტ პატრიკიოსს კი, რომელსაც კისკასიც ეწოდებოდა, მტრული ურთიერთობა ჰქონდა თავის სიძესთან, გურგენთან, და უთქვამს აგაპი მონაზონისთვის: «გაფიცებ ღმერთსა და პატიოსანი და ცხოვლისმყოფელი ჯვრის ძალას მიხვიდე ქალაქში (კონსტანტინოპოლში – ლ. თ.) და უთხრა ბასილევსს (რომანოზ I ლეკაპენოსი – ლ. თ.), გამოგ ზავნოს ვინმე და ჩაიბაროს ჩემი ციხე და ჰქონდეს ის თავის ძალაუფლებაში“.*⁸⁴

აშოტ კისკასის თხოვნას ბიზანტიის იმპერატორი მალევე გამოეხმაურა. ის ავალებს კონსტანტი პატრიკიოს, რომელიც დრუნგარიოსის თანამდებობასაც ფლობდა, წავიდეს და ხალდიის თემის არმიის გამოყენებით დაიკაოს არტანუჯი. კონსტანტიმ ბრძანება შეასრულა, მაგრამ ის თავისივე მეომრებთან ერთად დავით ქართველთა მეფემ დაატყვევა. კონსტანტიმ მოახერხა ქართველების მოტყუება, რომ ვითომ მხოლოდ გურგენისთვის მაგისტროსობის გადასაცემად მიდიოდა და სხვა არაფერი. საბოლოოდ, მივიდა და გადა-

⁸³ ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 380; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 368.

⁸⁴ კონსტანტინე პორფიროგენეტი. გეორგიკა IV. ნაკ. 2, გვ. 280-281.

სცა გურგენს მაგისტროსობა. ამ უკანასკნელს, როგორც აღმოჩნდა, დიდი საჩუქრები გაუგზავნია იმპერატორისთვის, რომ კურაპალატის ან მაგისტროსის ტიტული მიეღო. აქვე კონსტანტინე პორფიროგენეტი იმასაც წერს, რომ თურმე ადარნასეს ოთხივე ვაჟს დიდი შიში ჰქონდა, გურგენს კურაპალატობა არ მიეღო, რასაც ისინი დიდად ეწინააღმდეგებოდნენ.⁸⁵ იმპერატორი კონსტანტინე VII პორფიროგენეტი წერს:

*„გურგენმა პირველი (კარის) კაცი გაგზავნა ბასილევსთან დიდძალი საჩუქრებით და სთხოვდა მას კურაპალატობას ან მაგისტროსობას, ოთხივე ძმამ, ესე იგი ადარნასე კურაპალატის შვილებმა ეჭვი აიღეს, რომ კონსტანტი იქ იმისთვის მიდის, რომ გურგენი გააკურაპალატოს“.*⁸⁶

საფიქრებელია, რომ გურგენი სწორედ კურაპალატობას თხოულობდა და არა მაგისტროსობას. წინააღმდეგ შემთხვევაში ძმების (ადარნასე კურაპალატის შვილების) შიში უსაფუძვლო უნდა ყოფილიყო. იმპერატორმა რომანოზმა გურგენს მხოლოდ მაგისტროსობა აკმარა, ხოლო მას შემდეგ, რაც მისმა ხალხმა არტანუჯის ციხე მიიღო აშოტ კისკასისგან, ის, როგორც ჩანს, მზად იყო აშოტისთვის მფარველობა გაეწია. ეს უკანასკნელი დაპირისპირებული ყოფილა არა მხოლოდ საკუთარ სიძესთან, გურგენ ერისთავთ-ერისთავთან და მაგისტროსთან, არამედ ადარნასეს შვილებთანაც. ამდენად, აშოტ კისკასს, როგორც სუსტი პოზიციების მქონებელს, ბიზანტიის ჯარი სჭირდებოდა თავისი გავლენის გასამყარებლად. საბოლოოდ, გურგენ მაგისტროსი და დავით ქართველთა მეფე გაერთიანდნენ. წერილის მეშვეობით შეუთვალეს იმპერატორს, რომ თუ იგი არტანუჯის ციხეს არ დათმოვდა, ისინი არაბების მხარეზე გადავიდოდნენ და ამ გზით აიძულეს იმპერატორი, ჯარი გამოეყვანა ციხიდან.⁸⁷ ამის შემდეგ ხდება საინტერესო ფაქტი – იმპერატორი გასცემს ბრძანებას, არა მხოლოდ გამოიყვანონ ჯარები არტანუჯის ციხიდან, არამედ წამოიყვანონ დავით ქართველთა მეფის ძმა, აშოტი, კონსტანტინოპოლში, რათა მოხდეს მისი კურაპალატის ხარისხში აღზევება. კონსტანტინე პორფიროგენეტი წერს:

*„კონსტანტი პროტოსპატარმა და მანკლავიტმაც მიიღო ბრძანება (იმპერატორ რომანოზისგან – ლ. თ.), ლანძღა-გინებისა და მუქარის შემცველი: «ვინ გიბრძანა შენ მაგის ჩადენა? ახლავე გამოდი ციხიდან; წამოიყვანე აშოტი, გარდაცვლილი ადარნასე კურაპალატის ძე, და მოიყვანე აქ, რათა ჩვენ მას მისი მამის პატივი, კურაპალატობა გუბოძოთო» ... წამოიყვანა აშოტი, ძე ადარნასე კურაპალატისა, და მოიყვანა ის ქალაქში; და მას ბასილევსისგან ებოძა კურაპალატობა“.*⁸⁸

ამდენად, როგორც წყაროში ჩანს, სწორედ აღნიშნული კონფლიქტის

⁸⁵ კონსტანტინე პორფიროგენეტი. გეორგიკა IV. ნაკ. 2, გვ. 281-283.

⁸⁶ კონსტანტინე პორფიროგენეტი. გეორგიკა IV. ნაკ. 2, გვ. 283.

⁸⁷ კონსტანტინე პორფიროგენეტი. გეორგიკა IV. ნაკ. 2, გვ. 283-286.

⁸⁸ კონსტანტინე პორფიროგენეტი. გეორგიკა IV. ნაკ. 2, გვ. 287.

ბოლოს გადაწყვიტა იმპერატორმა კურაპალატობა მიეცა არა დავით ქართველთა მეფისთვის, რომელსაც თვით იმპერატორი კონსტანტინე დიდ დავითს უწოდებს მისი უპირატესობის აღსანიშნავად, არამედ აშოტისთვის, რომელიც, უფროსი ძმისგან განსხვავებით, ნაკლებად აქტიურია ბიზანტიის წინააღმდეგ. აშკარაა, რომ ამ ღონისძიებით იმპერატორს ძმებს შორის შუღლის ჩამოღება ჰქონდა განზრახული, რადგან მათ საერთო კოორდინაციას მთელი ამ დაპაულობის მანძილზე კარგად ამჩნევდა. დავით ქართველთა მეფე, როგორც კონსტანტინე პორფიროგენეტთან ჩანს, მაგისტროსის ტიტულს ფლობს, რომელსაც ის ან ადარნასეს გარდაცვალებამდე ფლობდა და ანდა იმავე 923 წლის ახლო ხანებში უნდა მიეღო იმპერატორისგან. ამ შემთხვევაში არსებითად მნიშვნელოვანი ისაა, რომ კურაპალატის ტიტულს, რომელსაც აშკარად მნიშვნელოვანი წონა აქვს ქართველთა სამეფოს იერარქიაში და ბიზანტიის ფავორიტობის მაჩვენებელია, იღებს ის პიროვნება, რომელზედაც იმპერატორი ყველაზე მეტ იმედს ამყარებს სამომავლოდ. ძნელია ზუსტად იმის თქმა, რამდენად მოახერხა იმპერატორმა ძმებს შორის უნდობლობის ჩამოგდება. წყაროებში ეს ნათლად არ ჩანს. უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს მაინც მოხერხდა, რადგან დავითის გარდაცვალების შემდეგ, რომელსაც კურაპალატობა არ აღირსეს, ქართველთა მეფის ტიტულის მფლობელი კარგავს გვარში მეთაურობას. ბუნდოვანია ამ ტიტულის მფლობელის დაფიქსირებაც. ქართველთა სამეფოს მეთაურად კი სწორედ აშოტ II კურაპალატი მოჩანს, რომელიც კურაპალატის პატივს 923-954 წლებში ატარებდა.

დავით II ქართველთა მეფე და მაგისტროსი (923-937 წწ.), მიუხედავად იმისა, რომ ქართველთა სამეფოში უმაღლესი ხელისუფალია, იძულებულია, შეეგუოს ასაკით უმცროსი ძმის, აშოტის, შედარებით მაღალ პატივს – კურაპალატობას. დავითი 923 წლიდანვე იყოფს მაგისტროსის ტიტულს გურგენ ერისთავთ-ერისთავთან, რომელიც, როგორც ზემოთ მივუთითეთ, ასევე იღებს მაგისტროსობას რომანოზ იმპერატორისგან. დავითის შემდეგ, უკვე მისი მესამე ძმის, ბაგრატ მაგისტროსის, მოხსენიება ქართველთა მეფედ იშხნის ერთ-ერთ ფრესკულ წარწერაში⁸⁹ აჩენს საფუძვლიან ეჭვს იმის თაობაზე, რომ დავითმა მემკვიდრეობა დაუტოვა არა მეორე ძმას – აშოტს, არამედ, მესამეს – ბაგრატს. თუ ჩვენი მსჯელობა მართებულია, გამოდის, რომ დაპირისპირებას დავითსა და აშოტს შორის 937 წლამდე უნდა ჰქონოდა ადგილი.

ძმების დაპირისპირების კუთხით საინტერესოდ გვეჩვენება 934 წლით დათარიღებული წარწერა (ქორონიკონით რ მ ი დ, რაც ნოდარ შოშიაშვილის გამოთვლით უდრის: რ [100], მ [40], ი [10], დ [4] – ამ რიცხვების ჯამს ანუ 154+780=934). წარწერის უცნობი ავტორი „კურაპალატის“ უხენაეს მეფობას უსვამს ხაზს და ვინმე ბაგრატის „უფლობაზე“ საუბრობს. ოქრობაგეთის ეკლესიის (ისტორიული შავშეთი, თანამედროვე თურქეთი) ქვაჯერის წარწერა შემდეგი შინაარსისაა:

⁸⁹ შ. ბაღრიძე. „ქართველთა სამეფოს“ პოლიტიკური სტრუქტურის ისტორიიდან, გვ. 225.

„ქ. ს(ა)ხ(ე)ლითა ღ(მრთისაჲთ)ა აღვ(ა)შ(ე)ნეთ წ(მინდ)ა ეკ(ლე)ს(ი)ა
ჩ(უენ), მამალ(აჲ)სა ძ(ე)თ ქ(რონი)კო(ნ)სა /რმიდ/, მ(ე)ფ(ო)პ(ა)სა
კ(ურა)პ(ალა)ტ(ი)ს(ა)სა, უფლ(ე)ბ(ა)სა (უნდა იყოს „უფლ(ო)ბ(ა)სა“ – ლ. თ.)
ბ(ა)გრ(ა)ტ(ი)სა, მ(ა)მ(ა)ს(ახლის)ობ(ა)სა მარკ(ო)ზ(ი)საჲ ძმ(ი)სა მაკ(ა)რ(ი)სა.

მწ(ერა)ლ(ი) და მკ(ი)თ«ი»ხვ(ელ)ი და მწ(ირვე)ლი ღ(მერთმა)ნ შ(ე)იწ-
ყ(ალე)ნ“.⁹⁰

ეპიგრაფიკული წარწერის მიხედვით, ქვეყანაში უმაღლესი ხელი-
სუფალი ის პირია, რომელიც კურაპალატის ტიტულს ატარებს, ხოლო კონკ-
რეტული სამფლობელო, სადაც წარწერა შესრულდა, ბაგრატს ეკუთვნის. მი-
სი მფლობელობის აღმნიშვნელად ტერმინი „უფალია“ ნახმარი. ბაგრატის წა-
რმომადგენელი და აღმინისტრაციული მოხელე, ვინმე მაკარის ძმა, მამასახ-
ლისის სახელის მფლობელი მარკოზია. თუ ნოდარ შოშიაშვილის მიერ შემ-
ოთავაზებულ თარიღს გავითვალისწინებთ (934 წელი), გამოდის, რომ წარ-
წერა შესრულდა აშოტ II-ს კურაპალატობის (923-954 წწ.) დროს, ხოლო უფა-
ლი ბაგრატი ამ შემთხვევაში მისი ძმა უნდა იყოს, ადარნასე კურაპალატისა
და ქართველთა მეფის მესამე შვილი. ბაგრატი, როგორც ზემოთ მიუთითეთ,
მხოლოდ 937 წელს იღებს მაგისტროსობას და იმავე წელს ქართველთა მეფ-
ობას. ამდენად, ბაგრატის 934 წელს ტიტულის გარეშე მოხსენიება სრულიად
ლოგიკურია. აქვე დავძენთ იმასაც, რომ სხვა ბაგრატი 934 წლისთვის ტაო-
კლარჯეთის ბაგრატიონთა სამეფო გვარში არ გვევლინება.

ამგვარად, წარწერის მიხედვით, მისი ავტორი „ქართველთა სამეფოს“
უმაღლეს მმართველად „კურაპალატს“ ასახელებს, რომელიც მითითებული
თარიღის გათვალისწინებით აშოტ II კურაპალატია. ეს კი იმას მიუთითებს,
რომ დავით II ქართველთა მეფე თავის ცხოვრებაში მთელი ქვეყნის მასშტ-
აბით არ ყოფილა აღიარებული უზენაეს მმართველად. ყოველ შემთხვევაში,
მას აშოტი ეცილებოდა, სავარაუდოდ, კურაპალატის ტიტულის ფლობის
საბაბით.

დავითისა და აშოტის მაგალითზე დაყრდნობით, შეიძლება ითქვას,
რომ ქართველთა მეფისა და კურაპალატის ტიტულების სხვადასხვა პიროვნ-
ების ხელში გადასვლამ გარკვეული დისონანსი გამოიწვია ქართველთა სამ-
ეფოს იერარქიულ წყობაში. მანამდე ეს ორი ტიტული, როგორც წესი, ერთი
პიროვნების ხელში იყო მოქცეული, რაც უთანხმოების აღბათობას მნიშვნე-
ლოვნად ამცირებდა.

დავით ქართველთა მეფე და მაგისტროსი უშვილძიროდ გარდაიცვა-
ლა 937 წელს, ხოლო მისი კუთვნილი ბიზანტიური ტიტული იმპერატორმა რ-
ომანოზმა ბაგრატს გადასცა. მართალია, წყაროში პირდაპირი მითითება არ
გვაქვს იმის შესახებ, თუ როდის მოხდა ბაგრატისთვის მაგისტროსის პატ-

⁹⁰ ლაპიდარული წარწერები. I, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო (V-X სს.).
ქართული წარწერების კორპუსი. შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ნოდარ შო-
შიაშვილმა. თბ. 1980, გვ. 307-308.

ივის მინიჭება, სამაგიეროდ, კოსტანტინე პორფიროგენეტთან ჩანს, რომ მას დავითი ფლობდა, ხოლო სუმბატ დავითის ძესთან კი უკვე არა დავითი, არამედ ბაგრატია დასახელებული მაგისტროსის პატივით.⁹¹ ეს ყველაფერი კი იმას მიუთითებს, რომ დავით II-ის მემკვიდრეობა მისი გარდაცვალების შემდეგ ბაგრატს დარჩა მაგისტროსისა და ქართველთა მეფის ტიტულების ჩათვლით.

ამრიგად, დავით II-ის გარდაცვალების შემდეგ მის მემკვიდრეობას მესამე ძმა, ბაგრატი, ეუფლება და არა აშოტი. ბაგრატი უნდა გამხდარიყო ქართველთა მეფეც. მისი პრეტენზია გვარში პირველობაზე აშკარაა და შესაძლოა, რეალურადაც მივიჩნიოთ. თუმცა აღნიშნულს ეწინააღმდეგება გიორგი მერჩულეს ცნობა, რომლის მიხედვით, 951 წელს, როდესაც მან დაამთავრა თავისი ნაშრომი – „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“, საქართველოს მეფეთაგან შორის უპირატესად აშოტს იხსენიებს. გიორგი მერჩულე წერს:

„ხოლო იყო გარდაცვალებად ნეტარისა მამისა ჩუენისა გრიგოლისი რიცხუსა წელიწადთა მისთასა ას და მეორესა წელსა, ქრონიკონსა ოთხმოც და ერთსა. არამედ გარდაცვალებითგან მისით დაიწერა ცხოვრება ესე მისი შემდგომად ოთხმოც და ათისა წლისა, დასაბამითგან გარდასრულთა წელთა ექუს ათას ხუთას ორმოც და მეათოთხმეტესა წელსა, იერუსალჴმს პატრიარქობასა აგათონისსა, მცხეთას კათალიკოზობასა მიქელისსა, ქართველთა ზედა მთავრობასა აშოტ კურაპალატისასა, ძისა ადარნერსე ქართველთა მეფისასა, აფხაზთა ზედა მეფობასა გიორგისსა, ძისა კოსტანტი მეფისასა, ერისთავთა-ერისთვობასა სუმბატისსა, ძისა ადარნერსე მეფისასა, მაგისტროსობასა ადარნერსესსა, ძისა ბაგრატ მაგისტროსისასა, ერისთვობასა სუმბატისსა, ძისა დავით მამფლისასა. ქრისტეჴმან დიდებაჴ უოხჴნოდ მათ ყოველთა მიანიჭენ!“⁹²

ამგვარად, გიორგი მერჩულის მიხედვით, ქართველთა შორის უპირველესი აშოტ II კურაპალატი ადარნასე II ქართველთა მეფისა და კურაპალატის ძეა. ხოლო სხვა მთავრები უხუცესობის პრინციპის მიხედვით არიან დასახელებული. ბაგრატი ამ დროისთვის გარდაცვლილია (გარდ. 945 წელს), ხოლო მისი შვილი ადარნასე მაგისტროსი (შემდგომ კურაპალატი), ბიძების, აშოტ კურაპალატისა და სუმბატ ერისთავთა ერისთავის (მოგვიანებით კურაპალატი) შემდეგ არის დასახელებული უხუცესობის პრინციპის გათვალისწინებით.

ბაგრატ მაგისტროსი, განსხვავებით მამის, ადარნასე ქართველთა მეფისგან, ამ ქართველთა მეფის ტიტულით არ არის მოხსენიებული. ხომ არ ნიშნავს ეს იმას, რომ ბაგრატი არასდროს ყოფილა ქართველთა მეფე?! ამ

⁹¹ კონსტანტინე პორფიროგენეტი. გეორგიკა IV. ნაკ. 2, გვ. 285-6; ქართლის ცხოვრება. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 380-381; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 368-369.

⁹² ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. I, გვ. 316.

ვაქტს კიდევ უფრო ამყარებს ის გარემოება, რომ ბაგრატის ძე ადარნასე არასდროს წოდებულა ქართველთა მეფედ, რასაც ვერ ვიტყვიტ ადარნასეს უმცროსი ბიძის, სუმბატის შვილზე – ბაგრატ II რეგუენზე. როგორც არ უნდა იყოს, ეჭვის შეტანა იმაში, რომ აშოტი გვარში უხუცესია, თუნდაც ქართველთა მეფის ტიტულის გარეშე, მიუთითებს იმ გარემოებაზე, რომ ეს ტიტული ან საერთოდ არ მოქმედებს 937-954 წლებში, ანდაც მისი მფლობელი იმდენად სუსტია, რომ აშოტ კურაპალატს ემორჩილება.

ამდენად, აშოტ II კურაპალატი ქართველთა სამეფოს განაგებს, თუმცა ეს მხოლოდ ფორმალური მხარეა. რეალურად სამეფო კოლეგიური მართვის სისტემის საფუძველზე რამდენიმე ბაგრატიონის მიერ იმართებოდა, ხოლო სათავეში ერთი პიროვნება, გვარის მეთაური იდგა. აშოტ კურაპალატის გარდაცვალების შემდეგ მისი ტიტული უმცროსმა ძმამ, სუმბატმა, მიიღო 954 წელს. სუმბატი ქართველთა სამეფოს მეთაური გახდა, მაგრამ არ ჩანს, ჰქონდა თუ არა ქართველთა მეფის ტიტული. ეს უკანასკნელი მისი გარდაცვალების შემდეგ მის ვაჟს, ბაგრატ II რეგუენს, მიანიჭეს. სუმბატ დავითის ძესთან ვკითხულობთ:

„და შემდგომად აშოტ კურაპალატისა ძმაჲ მისი დასუეს კურაპალატად, სუმბატ და ესე სუმბატ კურაპალატი, ძე ადარნასე ქართველთა მეფისად, გარდაიცვალა ქრონიკონსა რ ო ზ, და დაუტევნა ძენი ორნი: ბაგრატ ერისთავთერისთავი, რომელი ქართველთა მეფედ დასუეს, რეგუენი, და ადარნასე კურაპალატი“⁹³

სუმბატი კურაპალატად ბიზანტიის იმპერატორ კონსტანტინე VII პორფიროგენეტს (913-919, 944-959 წწ.) უნდა დაედგინა. იმპერატორი თავის ნაშრომში სუმბატ კურაპალატს გაკვრით იხსენიებს კიდევ, როდესაც დავით II ქართველთა მეფის მიერ კონსტანს პატრიკიოსის შეპყრობაზე საუბრობს. იმპერატორ კონსტანტინე პორფიროგენეტთან ვკითხულობთ:

„იგი (კონსტანსი – ლ. თ.) შეიპყრო ნეტარხსენებულმა დავითმა (დავით II ქართველთა მეფე – ლ. თ.), ახლანდელი კურაპალატის (იგულისხმება სუმბატ კურაპალატი – ლ. თ.) ძმამ და აშოტის ძმამ“⁹⁴

ამდენად, როგორც კონსტანტინესთან ჩანს, დავითი ძმაა აშოტისა და კიდევ ერთი უსახელო კურაპალატის, რომელიც, იმპერატორის ცნობით, კურაპალატი იყო იმ დროს, როდესაც ის საკუთარ ნაშრომს წერდა. ბუნებრივია, დავითისა და აშოტის კიდევ ერთი ძმა და ისიც კურაპალატის ტიტულის მქონე, მხოლოდ სუმბატი შეიძლება იყოს.

სუმბატი, რომელიც აშოტის გარდაცვალების შემდეგ, 954 წელს, იღებს კურაპალატის ტიტულს, ამავე ტიტულით იწოდება გარდაცვალების დროსაც – 958 წელს. ამდენად, მას აღნიშნული ტიტული 954-958 წლებში უტარ-

⁹³ ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 381; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 368-369.

⁹⁴ კონსტანტინე პორფიროგენეტი. გეორგიკა. IV. ნაკ. 2, გვ. 282.

ეპია. ამავე პერიოდში სუმბატ კურაპალატი უნდა ყოფილიყო ბაგრატიონთა სახლის მეთაურიც.

958 წელს ქართველთა სამეფოს სათავეში ბაგრატ II რეგუენი ჩაუდგა, რომელიც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მეფედ მამის (სუმბატ კურაპალატი) გარდაცვალების შემდეგ დაადგინეს – „*ბაგრატ ერისთავთერისთავი, რომელი ქართველთა მეფედ დასუეს, რეგუენი*“. როგორც საისტორიო წყაროში ვხედავთ, მანამდე ბაგრატს ერისთავთ-ერისთავის ტიტული უტარებია, თუმცა თუ რა ტიტული მიანიჭა მას ბიზანტიის იმპერატორმა, არ ჩანს. სამაგიეროდ, კურაპალატობა, სავარაუდოდ, უხუცესობის პრინციპის გათვალისწინებით მის ბიძაშვილს, ადარნასე ბაგრატის ძეს, გადაეცა. სუმბატ დავითის ძე გადმოგვცემს:

„გარდაიცვალა ბაგრატ მაგისტროსი, ძე ადარნასე ქართველთა მეფისაჲ, ქრონიკონსა რ ღ კ, თუესა მარტსა, და დაუტევა ძე თჳსი ადარნასე, რომელი შემდგომად მამისა თჳსისა მაგისტროსი იქმნა და შემდგომად მამის ძმათა კურაპალატი იქმნა“.⁹⁵

ისტორიკოსთან კარგად ჩანს, რომ ადარნასე მამის (ბაგრატ მაგისტროსი გარდ. 945 წელს) გარდაცვალების შემდეგ მაგისტროსის ტიტულით, ხოლო ბიძების გარდაცვალების მერე კი კურაპალატის ტიტულით იწოდება. ადარნასეს ბიძა – სუმბატ კურაპალატი – 958 წელს მოკვდა. ამდენად, ადარნასე ბაგრატის ძეს კურაპალატობა ამავე წელს მიენიჭა. ორივე შემთხვევაში დონატორი იმპერატორი კონსტანტინე VII პორფიროგენეტი უნდა ყოფილიყო. ადარნასე კურაპალატი ამ ტიტულით იწოდება ოშკის ტაძრის წარწერებშიც. მემპტიანის, სუმბატ დავითის ძის, ცნობით, ის 961 წელს გარდაიცვალა მას მერე, რაც შვილების გადაწყვეტილებით მონაზვნად აღკვეცეს:

„გარდაიცვალა [ადარნასე კურაპალატი], ძე ბაგრატ მაგისტროსისაჲ, ქრონიკონსა რ პ ა, რომელი-ესე ძეთა შეიპერეს და მონაზონ ქმნეს. მოკუდა უნებლიეთ ფიჩუთა“.⁹⁶

აქედან გამომდინარე, ადარნასე ამ ტიტულით 958-961 წლებში იწოდება. ადარნასეს კურაპალატის პატივი კონსტანტინე VII პორფიროგენეტმა გადასცა. იმპერატორის მოტივი, როგორც ვთქვით, უხუცესობის პრინციპის გათვალისწინებაა: ადარნასეს მამა – ბაგრატ I, ხომ ბაგრატ II რეგუენის მამაზე – სუმბატზე, უფროსია ასაკით. სხვა მიზეზი ქართველთა სამეფოს ბაგრატიონების ორ შტოს (იმიერ და ამიერ ტაოს ბაგრატიონები) შორის განხეთქილების შეტანა უნდა ყოფილიყო.

აღსანიშნავია ისიც, რომ იმიერტაოს შტო, რომლის ფუძემდებელიც ბაგრატ ადარნასე ქართველთა მეფის ძეა, შედარებით უფრო კოორდინირებულად მოქმედებდა ბიზანტიის იმპერიასთან და მეტ სამხედრო დახმარებას

⁹⁵ ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 381; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 368.

⁹⁶ ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 381; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 369.

გზავნიდა იმპერატორის აღმოსავლურ კამპანიებში.⁹⁷ ადარნასე კურაპალატის დროს რომ პოლიტიკური სიტუაცია უაღრესად დაიძაბა, ამას ისიც ადასტურებს, რომ მისმა შვილებმა, ბაგრატ ერისთავთ-ერისთავმა და დავითმა (შემდეგში კურაპალატი და მეფეთ მეფე) მამა აიძულეს ბერად შემდგარიყო, ხოლო იმიერტაოს მმართველობა ძმების ხელში აღმოჩნდა.⁹⁸ ბიზანტიის ხელისუფლებამ შვილების ამ ძალადობრივ აქტს იმით უპასუხა, რომ კურაპალატის ტიტული ბაგრატ II რეგუენის, ქართველთა მეფის, უმცროს ძმას, ადარნასე სუმბატ კურაპალატის ძეს, გადასცა. ადარნასე კურაპალატი სწორედ 961 წელს უნდა გამხდარიყო.⁹⁹

ადარნასე კურაპალატის ტიტულს გარდაცვალებამდე ანუ 983 წლამდე ფლობს. ისტორიკოსი სუმბატ დავითის ძე არ ახსენებს იმას, თუ როდის დაეუფლა ადარნასე კურაპალატის ტიტულს. ადარნასეს გარდაცვალების შესახებ საუბრისას არაფერი ჩანს მის ბიზანტიურ ტიტულატურაზე:

*„გარდაიცვალა ადარნასე, ძე სუმბატ კურაპალატისაჲ, ძმად ბაგრატ რეგუენისაჲ, ქრონიკონსა ს გ, და დაუტევა ძე დავით მცირე“.*¹⁰⁰

სამაგიეროდ, იმავე სუმბატ დავითის ძის ტექსტის სხვა მონაკვეთში, რომელშიც ადარნასე თავის ძმასთან, ბაგრატ რეგუენთან, ერთად არის მოხსენიებული, იგი პირდაპირ არის დასახელებული კურაპალატად:

*„(სუმბატ კურაპალატმა – ღ. თ.) დაუტევნა ძენი ორნი: ბაგრატ ერისთავთერისთავი, რომელი ქართველთა მეფედ დასუეს, რეგუენი, და ადარნასე კურაპალატი“.*¹⁰¹

კურაპალატობა ამ დროს ამიერტაოს ბაგრატიონების ხელშია, თუმცა მის მფლობელი არა სახლის უფროსი ბაგრატ რეგუენი, არამედ მისი უმცროსი ძმა, ადარნასე, იყო. ამ უკანასკნელმა, როგორც ჩანს, ეს ტიტული იმპერატორ რომანოზ II-ისგან (959-963 წწ.) მიიღო. ქართველთა მეფისა და კურაპალატის ტიტულების ერთ სახლში არსებობა ბაგრატიონთა ამიერტაოს შტოს დაწინაურებას გულისხმობდა.

იმიერტაოს შტოში ბაგრატ ერისთავთ-ერისთავის გარდაცვალების შემდეგ (966 წელი)¹⁰² ძალაუფლება ხელში მთლიანად დავით ადარნასეს ძემ აიღო, რომელიც იმპერატორისგან თავდაპირველად მაგისტროსის საიმპერიო

⁹⁷ ა. ბოგვერაძე. „ზემონი ქვეყანანი“ საქართველო-ბიზანტიის პოლიტიკურ-დიპლომატიურ ურთიერთობაში. ქართული დიპლომატია (წელიწდეული). ტ. 4. თბ. 1997, გვ. 27-28.

⁹⁸ ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 381; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 369.

⁹⁹ ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 381; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 369.

¹⁰⁰ ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 381; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 369.

¹⁰¹ ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 381; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 369.

¹⁰² ქართლის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 381; ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გვ. 369.

ტიტულს ეუფლება, ხოლო მოგვიანებით კურაპალატობას იღებს.¹⁰³

დავითის აქტიურმა საგარეო პოლიტიკამ იმიერტაოს ბაგრატიონები არა მხოლოდ საქართველოს, არამედ მთელი კავკასიის რეგიონის მასშტაბით წამყვან ძალად აქცია, რომელიც ყველაზე აქტიურად იბრძოდა მუსლიმების წინააღმდეგ ქრისტეს სარწმუნოების დასაცავად. როგორც ოშკის ტაძრის ეპიგრაფიკული წარწერებიდან ირკვევა, დავითს მაგისტროსის ტიტული 966-973 წლებს შორის მიუღია.¹⁰⁴ მაგისტროსობას ის ნიკიფორე ფოკას (963-969 წწ.) ან იოანე ციმისხის (969-976 წწ.) იმპერატორობის პერიოდში იღებს, ხოლო იაპია ანტიოქიელის ცნობის მიხედვით კი, 990 წელს ბასილ II დიდი დავითს კურაპალატის ტიტულს გადასცემს.¹⁰⁵ ეს მოვლენა, ბუნებრივია, იმაზე მიუთითებს, რომ ამიერტაოს შტომ კურაპალატობა დაკარგა იმიერტაოს ბაგრატიონთა შტოს სასარგებლოდ.

ადარნასე სუმბატის ძე კურაპალატია 961-983 წლებში. მისი გარდაცვალების შემდეგ კურაპალატის ტიტული თითქოს ვაკანტური ჩანს. თუ ვინ ფლობდა მას 983-990 წლებში, ზუსტად არ ვიცით. ნარატიული წყაროების პირდაპირი ჩვენებით, ქართველთა სამეფოში დავითი აღნიშნულ ტიტულს 990 წელს იღებს.¹⁰⁶ თუმცა სხვა წყაროებზე დაყრდნობით, უკვე X საუკუნის 70-იან წლებში ის კურაპალატის ტიტულის მქონეა.¹⁰⁷

ვარაუდობენ, რომ მას კურაპალატობა 979 წელს ბარდა სკლეროსის წინააღმდეგ გაწეული დახმარებისთვის უნდა მიეღო (ან დახმარების გაწევამდე ოდნავ უფრო ადრე, 977 წელს) ბიზანტიის იმპერატორისგან,¹⁰⁸ ხოლო შემდეგ უნდა დაეკარგა და ხელახლა მიეღო 990 წელს.

ამ შემთხვევაში მნიშვნელობა არა აქვს იმას, თუ კონკრეტულად რომელ წელს დაეუფლა დავით III კურაპალატის ტიტულს, ეს შეიძლება მომხდარიყო, როგორც 977/9 წელს, ასევე 990 წელსაც. ძალიან საეჭვოა, მაგრამ არ არის გამორიცხული არც ის მოსაზრება, რომლის მიხედვით მან კურაპა-

¹⁰³ შ. ბადრიძე. დავით დიდი ტაოელის პოლიტიკური სტატუსის საკითხისათვის, გვ. 82-84.

¹⁰⁴ ვ. სილოგავა. ოშკი, გვ. 86-87.

¹⁰⁵ В. Степаненко. К датировке получения сана Куропалата Давидом II Багратидом Тао, гв. 72-77.

¹⁰⁶ ბ. სილაგაძე. არაბთა ბატონობა საქართველოში, გვ. 181-183.

¹⁰⁷ იოანე ოქროპირისა და ეფრემ სირინის „ქადაგებანის“ ქართული თარგმანის ანდერძ-მინაწერზე დაყრდნობით ივანე ჯავახიშვილი თვლის, რომ დავითმა კურაპალატობა 977 წელს მიიღო (თუმცა, როგორც ქვემოთ ვიხილავთ, აღნიშნული ანდერძის თარიღი არ გამოდგება ასეთი მოსაზრების გამოთქმის საფუძველად), იხ.: ივ. ჯავახიშვილი. ქართული დამწერლობათმცოდნეობა ანუ პალეოგრაფია. თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი IX. პირველად გამოიცა 1926 წელს. თბ. 1996, გვ. 169-170; შ. ბადრიძე. „ქართველთა სამეფოს“ პოლიტიკური სტრუქტურის ისტორიიდან, გვ. 228-229; გ. ღუნდუა, თ. ღუნდუა. ქართული ნუმიზმატიკა. I, გვ. 188-189.

¹⁰⁸ ივ. ჯავახიშვილი. ქართული დამწერლობათმცოდნეობა ანუ პალეოგრაფია, გვ. 169-170; შ. ბადრიძე. დავით დიდი ტაოელის პოლიტიკური სტატუსის საკითხისათვის, გვ. 84; გ. ღუნდუა, თ. ღუნდუა. ქართული ნუმიზმატიკა. I, გვ. 188-189, 263.

ლატობა ორჯერ მიიღო (თუმცა ტიტულის ჩამორთმევის ფაქტი არსად არ ფიქსირდება). მთავარი მომენტი მაინც აქ ის არის, რომ კურაპალატის ტიტულის დავით III-ისათვის ბოძებით ბიზანტიამ კიდევ ერთხელ შეცვალა თავისი ფავორიტი ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა სამეფო სახლში და ამჯერად იმიერტაოს ბაგრატიონთა შტოს მიანიჭა ფორმალური უპირატესობა.

ამდენად, ხდება კურაპალატის ტიტულის მონაცვლეობით გაცემა იმიერტაოს – ბაგრატის შტოსა და ამიერტაოს – სუმბატის შტოში. აშოტ II კურაპალატის გარდაცვალების შემდეგ (954 წელი) კურაპალატი ჯერ სუმბატია (954-958 წწ.), ამიერტაოს შტოს ფუძემდებელი; შემდეგ ადარნასე ბაგრატის ძე (958-961 წწ.) იმიერტაოს ბაგრატიონთა სახლიდან; მას მოსდევს ადარნასე სუმბატის ძე (961-983 წწ.) ამიერტაოდან; ხოლო ბოლოს დავით III კურაპალატი ეუფლება ამ ტიტულს 977/9 ან 990 წელს.

მეათე საუკუნის მეორე ნახევარში შენიშნული ეს ტენდენცია მიუთითებს იმაზე, რომ ბიზანტია ცდილობდა, დაეხალანებინა შიდაპოლიტიკური მდგომარეობა ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონებს შორის და არ მოეხდინა, რომელიმე სახლის ზედმეტი დაწინაურება. იმპერატორები არანაირ ანგარიშს არ უწევდნენ ადგილობრივ იერარქიას, ხოლო კურაპალატის ტიტულს გასცემდნენ საკუთარი ინტერესების შესაბამისად. თუმცა აქვე უნდა შევნიშნოთ ისიც, რომ კურაპალატის ტიტულის გაცემას ხშირად წინ უძღოდა ადგილობრივი ფეოდალების გააქტიურებაც, რომელთა ინიციატივასაც შეიძლება გავლენა მოეხდინა იმპერატორის გადაწყვეტილებაზე. ძნელია იმის თქმა, თუ რა ვითარებაში მოხდა კურაპალატობის გადაცემა დავითისათვის. ამ ტიტულის მიღების სურვილი ქართველთა სამეფოში დიდი იყო. შესაბამისად, აღნიშნულ პოლიტიკურ ბერკეტს ბიზანტიის მმართველი წრე მოხერხებულად იყენებდა. დავით III-ის გაძლიერება ბიზანტიას მხოლოდ მაშინ სჭირდება, როდესაც მისი სამფლობელოები ანდერძის წესით იმპერატორს უნდა გადაეცეს. ამიტომაც იყო, რომ დავითის გააქტიურება საქართველოსა და სხვა ქრისტიანული ქვეყნების ფარგლებს გარეთ 990 წლის შემდეგ იწყება.

X საუკუნის 70-80-იან წლებში ჩნდება კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ტიტული – „მეფეთ მეფე“. ქართულ პოლიტიკურ რეალობაში პირველი ამ ტიტულით სწორედ დავითი იწოდება. კავკასიის პოლიტიკურ სივრცეში „მეფეთ მეფის“ ტიტული ჯერ კიდევ სომხეთში გაჩნდა, როდესაც სომხეთის მეფე აშოტ I-მა 886 წელს (ან 885 წ.) არაბეთის ხალიფას მხარდაჭერით შაჰან შაჰად გამოაცხადა თავი.¹⁰⁹ სომხეთი ისწრაფობა რეგიონში პირველობა მოეპოვებინა, რაც აშკარად გამოჩნდა აშოტის ძის, სუმბატ ტიეზერაკალის, საგარეო

¹⁰⁹ არსებობს სხვა დათარიღებებიც, იხ.: К. Н. Юзбашян Армянские государства эпохи Багратидов и Византия IX-XI вв. М. 1988, გვ. 105; ზ. პაპასქირი. ქართველთა პოლიტიკური სამყარო „ბიზანტიურ თანამეგობრობაში“ (X საუკუნის I ნახევარი), გვ. 160-161.

პოლიტიკაში.¹¹⁰

სწორედ სომხეთის წამყვანი პოზიციის ჩანაცვლებას ისახავდა მიზნად დავითის მიერ ახალი ტიტულის მიღება. ხოლო კურაპალატად მისი აღიარება იმის ხაზგასმა იყო, რომ ბიზანტიის აღმოსავლეთით მდებარე ქრისტიანულ სამყაროში ის უნდა ყოფილიყო წამყვანი პოლიტიკური მოთამაშე. ამის საუკეთესო დასტურია დავითის კიდევ ერთი ახალი ტიტული „ყოველისა აღმოსავალისა კურაპალატი“ („აღმოსავალი“ ანუ აღმოსავლეთი).¹¹¹

ტიტულის „ყოველისა აღმოსავალისა კურაპალატის“ გაჩენა¹¹² ემთხვევა ახალი ტიტულის, „მეფეთ მეფის“, შემოღებას. ყოველ შემთხვევაში, ორივე მათგანი პირველად დავით III-ის ტიტულატურაში არის დაფიქსირებული.

¹¹⁰ ვრცლად სუმბატის (სომხ. სმბატი) მოღვაწეობის შესახებ იხილეთ ჰოვანეს დრასხანაკერტცის სომხეთის ისტორია: Ованес Драсханакертци. История Армении. Перевод с древнеармянского М. О. Дарбинян-Меликян. Ереван. 1984.

¹¹¹ ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა. შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თედო ჟორდანიას მიერ. წგნ.: I. პირველი გამოცემა ტფ. 1892. მეორე ფოტოფირული გამოცემა. თბ. 2004, გვ. 108; ქსა. ათონური კოლექცია. ნაკვ. I. თბ. 1986, გვ. 47.

¹¹² პავლე ინგოროყვა ფიქრობს, რომ მოიაზრებდა „ყოველი აღმოსავლეთის“ ტერიტორიების ფლობასაც, რომლებიც უნდა ყოფილიყო ის „ზემონი ქვეყანანი“, ბიზანტიის იმპერიამ, რომ დაკარგა არაბების სასარგებლოდ. ამდენად, მისი აზრით, ტიტული „ყოველი აღმოსავლეთისა კურაპალატი“ არის არა მხოლოდ დავით III-ის წოდება, არამედ, ზოგადად, ეს შინაარსი უნდა ჰქონოდა ქართველთა სამეფოს მეფეების ამ ტიტულს – კურაპალატს (იხ.: პ. ინგოროყვა. გიორგი მერჩულე, გვ. 66-67). მიუხედავად ამ საინტერესო და ორიგინალური ახსნისა, რომელიც პავლე ინგოროყვამ მოუქმბა კურაპალატის ტიტულს, ჩვენ ვერ გავიზიარებთ მის ამ მოსაზრებას. ბიზანტიურ და ქართულ წყაროებში საქართველოს სამეფო-სამთავროების მმართველებთან მიმართებით ორი სახის კურაპალატის ტიტული ჩანს – ერთი „იბერიის კურაპალატი“, რომელიც მოიაზრებს ქართველთა სამეფოში უპირველესს (ბიზანტიის იმპერატორის ოფიციალური პოზიცია – წყაროში იხსენიება „კურაპალატის იბერები“ ანუ იბერები, რომელთაც საკუთარი კურაპალატი ჰყავთ. იხ.: კონსტანტინე პორფიროგენეტი. გეორგიკა IV. ნაკ. 2, გვ. 255. ეს ტერმინი იგივეა, რაც „ქართველთა კურაპალატი“, რომელიც ამ შემთხვევაში ქართულ წყაროებში ფიქსირდება, იხ.: А. Цагарели. Сведения о памятниках грузинской письменности. вып. I. СПб. 1886, გვ. 83); და „ყოველი აღმოსავლეთისა კურაპალატი“ ამ შემთხვევაში ბიზანტიის აღმოსავლეთით მდებარე მხარეებში მის წარმომადგენელს მოიაზრებს (ეს ტიტული, დავით III-ის გარდა, მიღებული აქვს მრავალ სხვა არაქართველ დიდებულს, მაგ. გრიგოლ ფაჰლავუნი იხ.: R. Guiland. Etudes sur l'histoire administrative de l'Empire byzantin. Le curopalate, გვ. 215). აქ ამოსავალი წერტილია ცნება, „ყოველი აღმოსავლეთი“ (ანუ „აღმოსავალი“), რომელიც უფრო ფართო მნიშვნელობით იხმარება და ის არ უნდა გავიგოთ მხოლოდ საქართველოს ან ქართველთა სამეფოს მნიშვნელობით. თუმცა, ვინაიდან აღნიშნული საკითხი უფრო ფართოა და სცილდება ქართველთა სამეფოს ბაგრატიონთა გვარის ფარგლებს (ამგვარად იხსენიებიან ბიზანტიელი და სომეხი დიდებულებიც), ამის გამო ამ წოდებაზე ყურადღებას ადარ შევაჩერებთ. აქვე მხოლოდ დავძენთ იმასაც, რომ იბერიის, ანუ ქართველთა კურაპალატი და ყოველი აღმოსავლეთის კურაპალატი დამოუკიდებელ ცნებებად აქვს წარმოდგენილი ბიზანტიის ადმინისტრაციული სისტემის ცნობილ მკვლევარს როდოლფ გიანს, რასაც ჩვენ ვიზიარებთ იხ.: R. Guiland. Etudes sur l'histoire administrative de l'Empire byzantin. Le curopalate, გვ. 239.

დავით III კურაპალატი, შეიძლება ითქვას, რომ ქართველთა სამეფოს უკანასკნელი მმართველი იყო, რომელიც კურაპალატის პატივში ასრულებს მოღვაწეობას. სწორედ დავითი ხდება პირველი, ვინც ქართველთა შორის პრეტენზიას აცხადებს ბიზანტიის აღმოსავლეთით არსებულ ქრისტიანულ სამყაროში პირველობაზე. შესაბამისად, ამან ყველაფერმა გამოხატულება მის ტიტულში, „ყოვლისა აღმოსავალისა კურაპალატში“, პოვა. დავითის ეს ტიტული დაფიქსირებულია იოანე ოქროპირისა და ევრემ სირინის „ქადაგებანის“ ქართული თარგმანის ანდერძ-მინაწერებში. თავად თარგმანი 977 წელს არის შესრულებული, რასაც ანდერძ-მინაწერიდან ვგებულობთ, ხოლო თავად კოლოფონი კი გვიანდელი უნდა იყოს.¹¹³

ზემოთ აღნიშნული ანდერძ-მინაწერი, რომელშიც დავითი ყოველი აღმოსავლეთის (წყაროში გამოყენებულია ფორმა „აღმოსავალი“) კურაპალატად არის მოხსენიებული, შემდეგი შინაარსისაა:

*„სალოცველად და სადიდებლად პირველად ძლიერისა და ღვთისა მსახურ მეფისა და ყოვლისა აღმოსავალისა კურაპალატისა დავითისათჳს რა-
თა სათნოდ ღმრთისა ქცევათა მისთათჳს დაუშეკიდროს მეუფემან სუფევად
დაუსრულებელი, რამეთუ მართლმადიდებლობისა თჳალი არს და მსგავსად
შემოქმედისა თჳსისა, სიმდაბლისა წესსა შინა დაუკლებლად იქცევის... რა-
ჯამს იგი აღმოჩნდა ქუეყანასა საბერძნეთისასა კაცი განლაღებული (ბარდა
სკლეროსი ბიზანტიელი დიდებული, რომელიც 976-979 წწ. იბრძოდა ბიზან-
ტიის ტახტის ხელში ჩასაგდებად – ლ. თ.) და მხდომად აღუდგა წმინდათა
მეფეთა; ამან (საუბარია იოანე თორნიკ-ყოფილზე, იგივე თორნიკე ერისთავი
დავით III კურაპალატის სარდალი – ლ. თ.) ისწრაფა და მოიწია ძლიერისა
და ყოველ კერძოვე უძლეველისა დავით კურაპალატისა და ბრძანებითა
ამათითა დაამხვა განზრახვად მისი და განამტკიცნა წმინდანი მეფენი
(ბიზანტიის იმპერატორები ბასილ II დიდი და მისი ძმა კონსტანტნე IX. იმავე
სახით იხსენიებიან ტექსტის დასაწყისშიც – ლ. თ.)“¹¹⁴*

ამავე ხელნაწერის არშიების ცნობებიდან გამომდინარე, სრულიად აშკარაა ის ფაქტი, რომ 977 წლისთვის დავითი მეფე და მაგისტროსია, ხოლო ანდერძ-მინაწერი, რომელშიც ის მოიხსენიება კურაპალატად, მოგვიანო პერიოდისაა და არა თანადროული. წინააღმდეგ შემთხვევაში სრულიად გაუგებარია, 977 წელს შესრულებულ ანდერძ-მინაწერში როგორ შეიძლება მოთხრობილი იყოს ბარდა სკლეროსის დაამარცხების ამბავი, რასაც ადგილი 979 წელს ჰქონდა. ამდენად, აღნიშნული ანდერძ-მინაწერი 979 წლის შემდეგ არის შესრულებული,¹¹⁵ თუმცა ზუსტი თარიღის გარკვევა არ ხერხდება.

¹¹³ ქსა. ათონური კოლექცია. I, გვ. 1986, გვ. 44.

¹¹⁴ ქრონიკები. I., გვ. 108. ქსა. ათონური კოლექცია. I, გვ. 47; ვ. სილოგავა. ოშკი, გვ. 138-139.

¹¹⁵ ეს ჯერ კიდევ ელენე მეტრეველმა შენიშნა, რომ ანდერძ-მინაწერი 979 წლის მომდევნო ხანებშია შესრულებული და არა 977 წელს, იხ.: ქსა. ათონური კოლექცია. ნაკვ. I. თბ. 1986, გვ. 44.

ხოლო რაც შეეხება იმ ფაქტს, რომ ანდერძ-მინაწერში 977 წელი დაფიქსირებული, ის უნდა გულისხმობდეს არა ანდერძ-მინაწერის შესრულების დროს, არამედ თავად ხელნაწერის გადაწერის თარიღს. შეცდომას ამ შემთხვევაში გამოვრიცხავთ, ვინაიდან კოლოფინის ავტორი დიდად განათლებული პირია და კარგად ჩახედული იმდროინდელ პოლიტიკურ თუ საზოგადოებრივ ვითარებაში. ამდენად, ნაკლებ სავარაუდებელია, რომ მას თარიღი არეოდა, საფიქრებელია, რომ 977 წელს გადაიწერა თავად თარგმანი, ხოლო ანდერძის შესრულება მოგვიანებით მოხდა.

აღნიშნულ ანდერძ-მინაწერში მრავალი საგულისხმო ფაქტი ფიქსირდება, მათ შორის ისეთი ეპითეტები, რომლებიც პირველად სწორედ დავით კურაპალატის დროს უნდა გაჩენილიყო ქართულ პოლიტიკურ სივრცეში. ასეთებია: „ყოფლისა აღმოსავალისა კურაპალატი“, „მართლმადიდებლობისა თუალი“ და სხვა. მოგვიანებით ყველა ეს ეპითეტი თუ ტიტული მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს ქართველ მეფეთა საპატიო ტიტულატურაში. დავით III კურაპალატი იყო უკანასკნელი ქართველთა სამეფოს მმართველებს შორის, რომელიც კურაპალატის ტიტულს დაეუფლა. ის გარდაიცვალა 1000 წელს, ხოლო მისი სიკვდილის მიზეზები დღემდე ბურუსით არის მოცული, სავარაუდოდ, იგი შეთქმულებმა მოკლეს.¹¹⁶

დავითის სიკვდილის შემდეგ ბიზანტიის იმპერატორმა თავისი კუთვნილი სამფლობელოები იძულებით დადებული ანდერძის თანახმად თავად მიიტაცა, ხოლო ქართველთა მეფე გურგენსა და მის შვილს, ბაგრატ აფხაზთა მეფეს, მაგისტროსისა და კურაპალატის ტიტულები უბოძა.¹¹⁷

ამრიგად, კურაპალატის ტიტული, რომელიც VI საუკუნის შუა წლებიდან იშვიათად იმპერატორის მემკვიდრის ხარისხში იქნა აყვანილი, უკვე 575/6 წლის შემდეგ ეძლევა ქართველ ხელისუფალს, გუარამ ერისმთავარს, რომელიც ამით არ გამხდარა ბიზანტიის იმპერიის მემკვიდრე, სამაგიეროდ ტახტის ყოფილი მემკვიდრის ტიტული მიიღო და იმპერატორი იუსტინე მეორესა და მის მემკვიდრე კეისარ ტიბერიუსის შემდეგ ყველაზე გავლენიან პოლიტიკურ ფიგურად იქცა ბიზანტიის თანამეგობრობის მასშტაბით.

კურაპალატის ტიტული ამის შემდგომც ინარჩუნებდა წამყვან პოზიციას ბიზანტიის თანამეგობრობაში. ამ ტიტულს ეუფლებიან ქართლის სხვა ერისმთავრებიც, თუმცა ყველაზე ფართო გავრცელება მან ქართველთა სამეფოს არსებობის პერიოდში პოვა, სადაც იბერიის კურაპალატი, იგივე ქართ-

¹¹⁶ აღექსანდრე აბდლაძე თვლის, რომ იგი მოწამლეს ბიზანტიის იმპერატორის, ბასილ II-ის დავალებით, რასაც, განსხვავებით ქართული საისტორიო ნარატივისგან, ეთანხმება რამდენიმე უცხოენოვანი წყარო. შედარებით ვრცლად იხ: ალ. აბდლაძე. დავით დიდი კურაპალატის მკვლელობის კვლევა, გვ. 31-38.

¹¹⁷ აღნიშნული პერიპეტეიების შესახებ ვრცლად იხილეთ: ვ. კოპალიანი. საქართველოსა და ბიზანტიის პოლიტიკური ურთიერთობა 970-1070 წლებში. თბ. 1969; 3. В. Папаскири. От Давида до Давида: Из истории международных отношений Грузии (70-е годы X – 80-е годы XI вв.). Тб. 2001.

ველთა კურაპალატი, ითვლებოდა ქვეყნის უმაღლეს ხელისუფლად, რაც, პირველ რიგში, გამოხატავდა ბიზანტიის დამოკიდებულებას ქართველთა სამეფოს პოლიტიკური იერარქიისადმი, ხოლო ნაწილობრივ ქართველების პოზიციასაც, რომელიც ემთხვეოდა ბიზანტიისას.

IX-X საუკუნეების ქართველთა სამეფოში არსებობდა განსხვავებული თვალსაზრისიც, რომლის მიხედვით, არა კურაპალატი, არამედ ადგილობრივი მეფე უნდა ყოფილიყო ქვეყნის უმაღლესი სუვერენი. თავდაპირველად ბიზანტიის იმპერატორების მიერ გაცემული კურაპალატის ტიტული და ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა გვარის უფროსობა (ანუ „მეფობა“ აშოტ I კურაპალატიდან მოყოლებული) ერთსა და იმავე პიროვნების ხელში იყო მოქცეული. ასე გრძელდებოდა 813 წლიდან 881 წლის ჩათვლით. გურგენ ადარნასეს ძის მიერ კურაპალატის ტიტულის მიღებამ (881 წელი) და მოგვიანებით ადარნასე დავით I-ის ძის მიერ „ქართველთა მეფედ“ თავის გამოცხადებამ (888 წელი) პოლიტიკური სიტუაცია შეცვალა. ამის შემდეგ კურაპალატობისა და ქართველთა მეფის ტიტულის მფლობელი ხშირად სხვადასხვა პოლიტიკური ფიგურა იყო. ბიზანტიის ხელისუფლება არ ცნობდა ტიტულ „ქართველთა მეფის“ პოლიტიკურ სტატუსს.¹¹⁸ თუ კურაპალატის ტიტულის გაცემა ბიზანტიის იმპერატორის უშუალო პრეროგატივა იყო, ქართველთა მეფის ტიტულის გადაცემა უხუცესობისა და მემკვიდრეობითობის პრინციპის გათვალისწინებით ხდებოდა, რასაც ქვეყნის ადგილობრივი ელიტა არეგულირებდა ერთმანეთთან შეთანხმების საფუძველზე.

საერთო ჯამში, კურაპალატისა და ქართველთა მეფის ტიტულის სხვადასხვა პიროვნების ხელში მოქცევა დაპირისპირებისა და კონფრონტაციის მიზეზი ხდებოდა. კურაპალატის ტიტულს ასეთი სერიოზული დატვირთვა ბიზანტიის პოლიტიკურმა ხელმძღვანელობამ მიანიჭა, რომელიც იმპერატორის ოჯახის წევრების პარალელურად ამ ტიტულს ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონების სახლის წევრებზეც გასცემდა, რითიც ქართველი მეფე-მთავრების პოლიტიკურ სტატუსს უმაღლესი იმპერატორის ოჯახის წევრების სტატუსთან ათანაბრებდა. აღნიშნული, ერთი მხრივ, ქართული პოლიტიკური სივრცის ბიზანტიურ თანამეგობრობაში ინტეგრაციის მაჩვენებელია, ხოლო, მეორე მხრივ, კარგად უჩვენებს ქართველ ხელისუფალთა დაწინაურებულ პოლიტიკურ მდგომარეობას IX-X საუკუნეების ქრისტიანულ სამყაროში, სადაც აღმოსავლეთ რომის იმპერატორი უმაღლეს საერო პირად მოიაზრებოდა. მიუხედავად იმისა, რომ ფრანკებისა და ბულგარეთის ტერიტორია ჩამოშორებული იყო ბიზანტიის პოლიტიკურ ჰეგემონობას, აღმოსავლეთ რომის იმპერატორია ჯერ კიდევ ინარჩუნებდა წამყვან პოზიციას საქრისტიანოში, რომლის წევრებადაც აღნიშნულ ეპოქაში მოიაზრებოდნენ ქართული სამეფო-სამთავროები.

¹¹⁸ ზ. პაპასქირი. ქართველთა პოლიტიკური სამყარო „ბიზანტიურ თანამეგობრობაში“ (X საუკუნის I ნახევარი), გვ. 169.

შემოკლებების განმარტება:

თსუშ – თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები

სმამ – საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე

ქსე – ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია

ქხა – ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა

CSHB – Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae

EI – Encyclopaedia of Islam

ODB – The Oxford Dictionary of Byzantium. 3 volumes. Oxford University Press.
1991 (Ed. by A. Kazhdan)

Leri Tavadze

**TITLE OF KOUROPALATES IN TAO-KLARJETI BAGRATIONI ROYAL HOUSE
(POLITICAL SITUATION OF KARTVELIAN KINGDOM IN THE 9TH - 10TH
CENTURIES)**

Summary

The title of kouropalates was the first serious Byzantine court title donated to the rulers of Kartli in the end of the 6th century. At first, the title of kouropalates had a pure administrative functions, but in the middle of the 6th century Justin, successor of Byzantine Emperor Justinian I the Great (527-565), was appointed in this position. Justin became the heir of Eastern Roman Empire and the title of kouropalates was equalized to caesar. Hence the title kouropalates served for the member of Imperial family and the title made its position second after the Emperor. Another member of the Imperial family, son-in-law of Emperor Justin I (565-578), Baduarius received the same title in 565. Consequently he had become the heir of the Byzantium, but later in 573 he was disgraced by Emperor and as a result of that he lost his position. Tiberius was appointed as caesar of Eastern Roman Empire and title of kouropalates was declined to the lower rank, below the caesar. But the title of kouropalates remained one of the highest position among the hierarchy of Byzantine court titles. Soon after the death of Baduarius (576), ex-heir of Byzantine Empire, the first *erismtavari* (Grand Prince) of Kartli Guaram-Gurgen was appointed as kouropalates of Byzantium. After that the Georgian and Armenian nobles next to the members of Imperial family were granted the title of kouropalates.

The title of kouropalates was very popular in Kartvelian Kingdom. The first member of Tao-Klarjeti Bagrationi royal house who was granted with that title by Emperor Leo V the Armenian (813-820) was Ashot I the Great, the founder of Kartvelian Kingdom in the southwest of Georgia. Later the same title was bestowed to his son, Bagrat I (826-876) and after, to son of Bagrat, David I (876-881). Later the title of kouropalates was given to Gurgen, son of Adarnase (the latter was the son of Ashot I the Great and the founder of Klarjeti branch of the royal Bagrationi family). The donation of the title of kouropalates was official recognition from the Byzantine Emperor of the leadership of Kartvelian Kingdom, hence many princes sought that title for themselves. That kind of situation occurred after the death of Adarnase I kouropalates and the king of Kartvelians, in 923, when the sons of Adarnase, David king of Kartvelians, his brother Ashot II and their relative Gurgen the Great were disputing for the title of kouropalates. They sent the emissaries to Emperor Romanos I Lekapenos (919-944) to seek the assignment in this position. Finally the Emperor decided in favour of Ashot II who was the kouropalates from 923 to 954. Almost dual suzerainty was established in Kartvelian Kingdom. According to contemporary epigraphical evidences,

Ashot II was reckoned as a supreme sovereign of Kartvelian Kingdom instead of his senior brother David II (923-937) who had a title of king of Kartvelians and was officially considered in charge of the Kingdom. Later the title of kouropalates was granted either to Imiertao branch of Tao-Klarjeti Bagrationi family (those were the offsprings of Bagrat, third brother of David II and Ashot II), or to Amiartao branch of the same house (offsprings of Sumbat, fourth brother and the youngest sibling of David II and Ashot II). The last member from the Tao-Klarjeti Bagrationi family throughout the 9th to 10th centuries who received that title was the David III kouropalates (Imiertao branch of Tao-Klarjeti Bagrationi royal house). He was the most prominent among the others from the same royal dynasty and was named as “kouropalates of the entire Orient” by the Emperor of Byzantium.